МЕШОВИТА ГРАЂА, књ. XXXIX (2018) стр. 7–46
MISCELLANEA, vol. XXXIX (2018) pp. 7–46
УДК: 347.621(497.11:450)„1293“(094)

Александра ФОСТИКОВ[*]
Историјски институт
Београд

Невен ИСАИЛОВИЋ[*]
Историјски институт
Београд

УГОВОР О ВЕРИДБИ ВЛАДИСЛАВА II НЕМАЊИЋА И КОНСТАНЦЕ МОРОЗИНИ
Венеција, 24. август 1293. године[**]

***Апстракт**:* Уговор о веридби Владислава, сина краља Драгутина, и Констанце Морозини, један је од ретких сачуваних документарних извора овога типа и уједно једини који говори о склапању поменуте (пред)брачне заједнице. Оригинални примерци су изгубљени и данас је познат само превод на италијански језик у најмање четири преписа. Документ садржи бројне драгоцене податке о формалном обрасцу уговора о веридби, као и цртице о личностима из наведеног периода, а сматрао се и првим извором који помиње постојање Босанске епископије, иако то питање остаје отворено. У овом раду се доносе критичко издање најстаријег сачуваног преписа уговора (у преводу на староиталијански језик), разматрања о сачуваним примерцима, као и исцрпан коментар садржине документа (што укључује историјске околности настанка, контроверзе у вези са питањем аутентичности, дипломатичке особености и просопографске податаке).

***Кључне речи**:* Владислав II Немањић, Констанца Морозини, Андрија III Арпадовић, Србија, Угарска, Венеција, уговор о веридби, средњи век.

[*] aleksandra.fostikov@iib.ac.rs
[*] neven.isailovic@iib.ac.rs

[**] Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029).

Уговор о веридби Владислава II, сина краља Драгутина и краљице Каталине, и Констанце Морозини[1], ћерке Микелеа (сина Албертина) Морозинија, прокуратора Св. Марка, према данас доступним подацима, сачуван је у најмање четири преписа на италијанском језику – једном старијем (из раног XVI века) и три млађа (настала у другој половини XVI века или касније).[2] До скоро се није знало да ли је наведене преписе још увек могуће наћи, али, захваљујући подацима из рада Миленка Веснића из 1902. године, који својевремено није привукао већу пажњу историографске јавности, они су у јулу 2018. идентификовани од стране аутора ових редова, те снимљени у Венецији.[3]

Проналазак ова четири преписа, међу којима и једног у аутографу Марина Сануда Млађег (1466–1536), који је уједно и најстарији међу сачуваним примерцима,[4] омогућило је да се неке недоумице око података из самог уговора, као и око околности настанка првобитног акта барем делимично реше.

---

[1] Презиме ове породице се среће у облицима: Mauroceno, Morexini, Morosini, Moresini, Molesini, Маврижини. О презимену видети: P. A. Pacifico, *Cronica Veneta*, Venetia 1697, 285; G. F. Zanetti, *De nummis Regum Mysiae seu Rasciae, ad Venetos typos percussis commentariolum*, Venetiis 1705, 30; I. Kukuljević Sakcinski, *Ilirske porodice u Mletačkom plemstvu*, Arkiv za pověstnicu jugoslavensku 1 (1851) 48–49.

[2] M. Sanudo, *Le Vite dei Dogi*, Biblioteca Nazionale Marciana, Ms. It., classe VII, 800 = 7151, 319r; *Memorie storiche appartenenti a Tommasina Morosini*, Biblioteca di Museo Correr, Ms. Gradenigo Dolfin 211, 58–61; Archivio di Stato di Venezia, Miscellanea codici, Storia veneta, *Genealogie Barbaro*, vol. V, b. 21, 334; M. Barbaro, *Discendenze patrizie*, Biblioteca di Museo Correr, Ms. Cicogna 2502, 214r–214v; М. Р. Веснић, *Сумњива краљица*, Нова искра 4/12, Београд 1902, 367–370; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986, 21–22; M. Štefánik, *The Morosinis in Hungary under King Andrew III and the two Versions of the death of the Queen of Hungary Tommasina*, Historický časopis – Historical Journal of the Institute of History of the SAS 56 (2008), Supplement, 3–15.

[3] М. Р. Веснић, *Сумњива краљица*, 367–370.

[4] Популарност Санудових дела о историји Венеције довела је до бројних преписа истих, те њихових допуна и измена. У модерној историографији још увек се разматрају не само Санудови извори, већ и везе између сачуваних рукописа – аутографа и каснијих преписа – као и између Сануда и других хроничара. О томе детаљније у: M. Sanudo il Giovane, *Le Vite dei Dogi (1423–1474)*, I tomo (1423–1457), eds. A. Caracciolo Aricò – C. Frison, Venezia 1999, VII–XXXI, са старијом литературом и пописом сачуваних кодекса. О разлозима настанка и развоју млетачких хроника видети: D. Raines, *Alle origini dell'archivio politico del patriziato: la cronaca 'di consultazione' veneziana nei secoli XIV–XV*, Archivio Veneto V/150 (1998) 5–57.

Рукописи и ранија издања

Уговор је први пут приредио и штампао Лудовико Антонио Муратори 1733. године, у оквиру дела поменутог Марина Сануда Млађег о венецијанским дуждевима (*Животи дуждева*), али пред собом није имао аутограф.[5] Он је, заправо, радио на релативно верном препису из XVII века из Модене, који је садржао понеке разлике у тексту, пре свега језичке природе.[6] Санудо је, као истакнути патрицијa, имао увид у бројна, па чак и тајна документа, али треба истаћи да је за уговор о веридби можда дознао и кроз контакте са неким од савременика који су били припадници или сродници породице Морозини и који су могли поседовати дати акт, његов препис или превод.[7]

Да је у питању превод са српског на староиталијански (*вулгарни* тј. народни) језик саопштено је у белешци на крају акта, иза датума, али се не наводи ко је и када превод начинио. Да превод вероватно није потицао из Санудовог, већ из нешто ранијег времена могао би сведочити управо запис на крају акта: *E di servo fu tradido in vulgar*, који истиче да је текст са српског преведен на *lingua volgare*. Та одредница не помаже сасвим да хронолошки распон у коме је документ преведен буде знатно сужен, али упућује на касни средњи век (а највероватније XV столеће) када је појам *вулгарни* језик био најраширенији, као и обичај превођења на вернакулар, а не више превасходно на латински језик. Но, како нема података зашто је, по чијој одлуци и у које сврхе дошло до израде овог превода, тешко је дати било какву прецизну оцену о хронологији његовог настанка. Није јасно ни у којим је све облицима уговор изворно састављен и да ли су сви примерци (ако их је било више од једног пара) заиста истовремено

---

[5] *Vitae ducum venetorum Italice scriptae ab origine Urbis, sive ab anno CCCCXXI. usque ad annum MCCCCXCIII. Auctore Marino Sanuto, Leonardi filio, Patricio Veneto*, ed. L. A. Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores* XXII (=*RIS* XXII), Milano 1733, 771–772.

[6] M. Sanudo il Giovane, *Le Vite dei Dogi (1423–1474)*, I tomo, VII–VIII.

[7] *RIS* XXII, 772. До сада није објављено ново, критичко издање дела текста *Живота дуждева* у коме се налази уговор, већ је пажња поклоњена или ранијем периоду до 1180-их година, или времену у коме је Санудо живео. Аутограф прве књиге уопште није објављен, јер је Муратори користио препис из Модене. Уговор је, готово сигурно, сачуван и у другим преписима, али то тренутно нисмо могли утврдити. Важно је напоменути да у подацима богатој хроници познатој као кодекс Морозини (*Il codice Morosini. Il mondo visto da Venezia (1094–1433)*, ed. A. Nanetti, Spoleto 2010, voll. 4), нема пронађених помена о овом уговору и уопште о веридби или браку Владислава II и Констанце.

састављени. Шта се десило са бар једним паралелним оригиналом на латинском језику и да ли је био изгубљен, док је српски примерак сачуван, па накнадно преведен, питања су која се за сада се не могу решити.[8] У прилог мишљењу да је у питању нешто каснији превод или његова варијанта (из XV века), говорило би коришћење презимена у облику Морезини (Morexini), који се, изгледа, први пут јавља нешто касније у односу на друге варијанте истог, које су се чешће користиле у XIII и XIV веку у западноевропским, венецијанским, угарским и балканским (па и неким српским) документима, попут варијанте Мауроцени, Маурочени (Mauroceni), и то не само у латинским, већ и у италијанским исправама на венетском дијалекту.[9] Наравно, можда се радило и о Санудовом прилагођавању (осавремењивању) приликом преписивања.

У Мураторијевом издању, сам уговор је донет између два друга акта везана за XIII век који се налазе усред поглавља посвећеног владавини дужда Антонија Венијера из раздобља последње четвртине XIV века. Без увида у оригинал није било могуће поуздано утврдити да ли се било која од те две белешке на неки начин односи и на уговор из 1293. или је са њиме повезана. Међутим, увидом у Санудов аутограф, утврђено је да се уговор заправо налази између две празне стране и представља уметак који, чини се, нема никакве везе са претходећим текстом, као ни оним који долази после њега. Испред уговора стоји уводна белешка о акту у пет редова: *Instrumento di matrimonio celebrato tra m(adonna) Costanza fia || di d(on) Michiel Morexini di d(on) Albertim, et il signor Vuladis||lao fiol dil signor Stephano re di Servia, ad instantia del ditto || d(on) Albertim, avunculo del signor Andreas Re di Hongaria || alqual re dapoi ditto signor Vul(a)dislao successe nel ditto regno*.[10]

---

[8] L. Tomasin, *Il volgare nella cancelleria veneziana fra Tre e Quattro-cento*, Medioevo letterario d'Italia 4 (2007) 69–89. Исти аутор бавио се *вулгарним* (тј. народним) језиком и у другим радовима, који су нам овом приликом остали недоступни. Можда ће будућа филолошка истраживања и детаљно поређење преписа моћи да дају нешто прецизнији хронолошки оквир настанка превода акта. О схватању појма *lingua volgare* у XVI веку видети: C. Cittadini, *Trattato della vera origine e del processo e nome della nostra Lingua, scritto in vulgar Sanese*, Venetia 1601.

[9] M. Štefánik, *The Morosinis*, 4.

[10] M. Sanudo, *Le Vite*, 319r. Уп. *RIS* XXII, 771–772. Овај запис са детаљем о наслеђивању престола налази се и у осталим сачуваним верзијама: M. Barbaro, *Discendenze patrizie*, 214r; *Memorie storiche*, 59. У верзији *Genealogie Barbaro*, 334, јавља се једино додатак који указује на то да је у питању угарски престо (*regno de Ungherie*).

Широј научној јавности акт је заправо постао познат преко дела Франческа Нардија „*Tre documenti della famiglia Morosini*“, који не наводи одакле је исти текст преузео, а који доноси и неколико додатних опаски о самој Констанци, као и догађајима који су се одвијали током њиховог брака, очито познатим италијанској хроничарској традицији. За разлику од текста уговора у издању Мураторија, исти је од стране Нардија објављен са извесним разликама, од којих за поједине није сигурно да ли их је сам Нарди унео, хиперкоригујући текст, или, пак, затекао у њему доступном препису.[11] Текст из Нардијевог издања био је, затим, преузет од стране Густава Венцела, који га је два пута објавио,[12] а своје место нашао је и у још неколико збирки током XIX и XX века.[13] Превод текста донео је, својевремено, Станоје Станојевић, са мањим грешкама, према Нардијевом или неком од каснијих издања, објављених према његовом, што се види на основу изостанка последње реченице из Санудовог дела објављеног код Мураторија.[14]

Текст који је приредио Нарди више пута је изнова објављиван, односно прирећиван, са мањим изменама у складу са гледиштима и егдотичким поставкама сваког прирећивача (нпр. замена слова Л и В у имену Владислав, скраћивања, ортографско прилагођавање преписа), а често је указивано на то да је у питању позни превод-препис, но вероватно начињен на основу оригиналног акта. Такође, издање исте провенијенције је углавном коришћено и од стране истраживача, па су поједини елементи

[11] F. Nardi, *Tre documenti della famiglia Morosini*, Padova 1840, 15–16. Нардијев текст нема реченицу о преводу, поједине речи су нешто другачије транскрибоване, а текст се донекле разликује у појединим речима и детаљима. Нарди не наводи одакле текст преузима, па остаје непознато да ли је сâм унео измене.

[12] G. Wenzel, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* V, Pest 1864, 92–93, dok. 58; *Idem*, *Magyar diplomacziai emlékek az Anjou-korból* I, Budapest 1874, 419–420, dok. 398 (128 bis).

[13] L. Tettoni – F. Saladini, T*eatro araldico, ovvero Raccolta generale delle armi ed insegne gentilizie delle più illustri e nobili casate che esisterono un tempo e che tuttora fioriscono in tutta l'italia: illustrate con relative genealogico-storiche nozioni* III, Lodi 1843, под ставком Моросини. M. Wertner, *A középkori délszláv uralkodók genealogiai története*, Temesvár 1891, 64; *Idem*, *Die königlichen Nemanjiden. Beiträge zur Kenntnis der ung.-serbischen Beziehungen*, Ungarische Revue 12/8–9 (1892) 569. Сва три издања су текст преузела од Нардија, с тим што су последња два експлицитно идентификовала спорни израз уз име епископа Василија као придев „босански“. Такође према Нардијевом издању, уговор је објавио и Јован Радонић (Ј. Радонић, *Дубровачка акта и повеље* I–1, Београд 1934, 83–84).

[14] S. Stanojević, *Bračni ugovor srpske kraljice Konstance*, Narodna Starina 4 (1923) 69, са репродукцијом једног портрета.

текста, попут Санудове белешке испред уговора и записа о преводу испод истог, измакли пажњи историчара, као и разлике између вишеструких преписа. Додатно треба навести да документ, осим што је више пута коришћен у литератури или као једини помен ове брачне везе или као наводни први помен „Босанске епископије", при чему је последњи податак и даље предмет расправе, није никада посебно коментарисан.

Једини изузетак, у некој мери, представља раније поменути рад Миленка Веснића о Констанци Морозини, који садржи и издање уговора, објављен у листу *Нова искра*. Међутим, тај чланак је остао незапажен, као и ауторови коментари и рад на анализи уговора и пописивању верзија истог, па и на идентификацији појединих личности које се у документу помињу. Још тада је Веснић истакао да, осим постојећих издања, постоје барем још два сачувана преписа у оквиру старијих наративних дела – један старији и један млађи – од којих он доноси онај језички савременији, сачуван у зборнику *Discendenze Patrizie*, Марка Барбара, у књизи V, на страни 214 (ради се о примерку у млетачком градском музеју – Музеју Корер), као и репродукцију једног од Констанциних портрета. У истом Барбаровом делу, на страни 208, налази се белешка да је Барбаро лично видео документе које је, у некадашњој кући Албертина Морозинија чувао његов наследник.[15] Веснић уједно преноси Барбарову искривљену традицију да је Владислав II Немањић наследио Андрију III Арпадовића (због мајке званог Млечанин, па и Морозини) на угарском престолу, што може бити резултат погрешног схватања белешке коју је записао још Санудо – можда је првобитни смисао био да је Владислав наследио Драгутина на српском престолу. Са друге стране, Владислав јесте покушао да се домогне угарске круне, али му то није пошло за руком.[16]

За други препис, који није приредио, Веснић је напоменуо да садржи реченицу о преводу са српског на *вулгарни* језик, коју наводи и

[15] *Ho veduto io Marco Barbaro quanto ho scritto nelle Istorie d'Ungharia e in casa di misser Zan Battista fu de misser Giacomo da Sant' Angelo discendente del detto misser Albertin. Nella qual casa furono fatte le nozze della detta Tomassina, dove vidi le scritture delle nozze del detto Andrea II re d'Ungharia con Beatrice de Este del 1234 alli 14 maggio, e una scrittura come Ladislao figlio del re Stefano tolse per moglie Costanza Morosini figlia de Michiel figlio del detto Albertin fatta del 1293 alli 24 agosto, ed il detto privilegio del contrado di Boxina, e ducato di Schiavonia, tutte in carta bergamina* (M. Barbaro, *Discendenze patrizie*, Biblioteca di Museo Correr, Ms. Cicogna 2502, 208r).

[16] *Ladislao figlio di Steffano Re de Servia, ad istanza di Albertino avuncolo di Andrea Re d'Ungaria, al quale poi il detto Ladislao succedette nel Regno* (M. Barbaro, *Discendenze patrizie*, Biblioteca di Museo Correr, Ms. Cicogna 2502, 214r). Видети и нап. 10.

Муратори, те да је, бар судећи према језику, у питању донекле различита и старија варијанта. Навео је да се исти налази у оквиру рукописа *Memorie storiche appartenenti a Tommasina Morosini madre di Andrea III re d'Ungheria il Veneto*, у истом музеју.[17] Тај рукопис је такође коришћен приликом састављања овог рада.

Свакако да су прва копија и/или превод настали у периоду од 1293. до прве половине 15. века, када се тај уговор већ помиње у неким хроникама.[18] Без комплетног увида не само у постојећа издања, већ и у друге идентификоване и евентуално још увек неидентификоване преписе, те њиховог поређења, не може се поуздано рећи који је најстарији и најприближнији оригиналном уговору. На основу тренутно расположивих сазнања, највише поверења треба дати Санудовом аутографу прве књиге дела *Животи дуждева*, као најстаријем сачуваном и изворној словенској ономастици најближем примерку. Санудов текст показује одређене језичке специфичности у односу на друга издања[19], те нема учестало навођење презимена Моросини – оно се у акту јавља само уз Албертина и његове сроднике. Презиме се, иначе, појављује и уз Микелеа у верзији коју је објавио Нарди, па и код Веснића, у поменутом рукопису *Discendenze Patrizie*, додуше само једном. Веснићева тврдња да старији језик баштини и спис *Memorie storiche* не може се јасно образложити, нити потврдити, након стеченог увида у текст.[20]

---

[17] М. Р. Веснић, *Сумњива краљица*, 367–370. Уп. *RIS* XXII, 770–771. Веснић је послао и фотографију кружног Констанциног портрета, објављеног у истом годишту истог листа, у броју 8 (Нова искра 4/8, Београд 1902, 233). Да је Барбаро видео оригинале бројних докумената породице Моросини наводи и: M. Štefánik, *The Morosinis*, 14, fn. 52. Исти као један од рукописа Барбаровог дела наводи примерак у рукописном одељењу Мађарске академије наука: Magyar Tudományos Akadémia, Kézirattár, 4976/7–8, Morosini V.

[18] Овај брачни уговор, према Еуђенију Музатију, помиње Донато Контарини, у својој Хроници из прве половине XV века, чији се аутограф налази у Бечу, у Аустријској националној библиотеци (Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, Handschriftensammlung, Cod. 6260). Рукопис се води као *Cronaca di Venezia di Donato Contarini*, односно као *Cronaca Veneta dall' origine della città fino al 1433 di Donato Contarini*. E. Musatti, *La donna in Venezia*, Padua 1892, 220, 243. О Контаринијевом рукопису и цитирању докумената породице Морозини у његовој хроници: M. Štefánik, *The Morosinis*, 14, fn. 53.

[19] Санудов текст одликује млетачки дијалекат његовог времена, но вероватно је да је он документ већ затекао преведен, тј. да превод потиче из ранијег времена.

[20] *RIS* XXII, 771–772; F. Nardi, *Tre documenti*, 15–16; М. Р. Веснић, *Сумњива краљица*, 368–369.

Данас се као четири поуздано сачувана преписа могу навести рукописи на које је својевремено Веснић скренуо пажњу, а то су варијанте неколико нововековних дела сачуваних у Венецији, при чему је врло вероватно да акт садрже и други преписи ових дела, који су релативно бројни. У питању су: 1) Marino Sanudo [il Giovane], *Le Vite dei Dogi* (Biblioteca Nazionale Marciana, Ms. It., classe VII, 800 = 7151, 319), аутограф из раног XVI века; 2) Marco Barbaro, *Genealogie Barbaro* (Archivio di Stato di Venezia, Miscellanea codici, Storia veneta, *Genealogie Barbaro*, vol. V, b. 21, 334), примерак из XVIII века, текст из друге половине XVI века; 3) Marco Barbaro, *Discendenze patrizie* (Biblioteca di Museo Correr, Ms. Cicogna 2502, 214r–214v), примерак из XVIII века, текст из друге половине XVI века, и 4) *Memorie storiche appartenenti a Tommasina Morosini...* (Biblioteca di Museo Correr, Ms. Gradenigo Dolfin 211, 58–61) из XVIII века.[21] Најстарији је Санудов рукопис, а Мураторијево издање, као што је речено, није приређено према овом рукопису (аутографу), већ по релативно верној копији из времена када се сматрало да је аутограф изгубљен.[22] Марко Барбаро (у делу *Discendenze patrizie*) тврди, пак, да је користио архиву из куће потомака Албертина Морозинија. Чини се да је верзија, ближа савременом италијанском, којом је он располагао била та која је даље дисеминована, уз мање варијације у начину писања појединих речи.

Како овом приликом није могуће (а ни потребно) детаљније обрадити сва четири наведена примерка, нити скренути пажњу на сваки детаљ и разлику између истих (почевши од спољних обележја и описа сваког појединог кодекса, па до ситних текстуалних разлика), за основни текст изабран је онај који доноси Санудо, будући да се ради о најстаријем препису, који је уједно и најмање италијанизиран. Разлике у другим примерцима су наведене само тамо где је процењено да би то могло бити од значаја.[23]

[21] О рукописима детаљније видети на интернет страници: http://www.nuovabibliotecamanoscritta.it. Више о рукописима Барбарових дела у: D. Raines, *Cooptazione, aggregazione e presenza al Maggior Consiglio: le casate del patriziato veneto, 1297–1797*, Storia di Venezia 1 (2003) 1–64, посебно стр. 1–2, нап. 1.

[22] M. Sanudo il Giovane, *Le Vite dei Dogi (1423–1474)*, I tomo, VII–VIII.

[23] У будућим истраживањима, осим детаљног сравњивања текстова овде наведених рукописа, потребно је стећи увид и у остале постојеће преписе.

Историјске околности и контроверзе

Уговор о веридби Владислава II и Констанце Морозини из 1293. задобио је пажњу јавности у више наврата и углавном се посматра и као брачни уговор, посебно због уводног регеста који га као таквог наводи.[24] Ипак, текст акта наводи на помисао да он представља тек један корак у склапању те брачне заједнице, а можда и само један у низу докумената насталих тим поводом. Ради се о формалном уговору о веридби (*sponsalia*), који уједно садржи и заклетву (*juramento*) коју, у одсуству будућих младенаца и младожењиних родитеља, могу да дају и њихови заступници. Исто тако, уговор доноси информацију да су брак најпре уговорили краљеви Стефан Драгутин и Андрија III Млечанин, на подстицај Андријиног ујака Албертина Морозинија, али је тек након потписаног и овереног уговора требало да се утаначе детаљи. Истиче се да Драгутин и Каталина узимају Констанцу за синовљеву закониту жену, али да *ће* је и Владислав узети за закониту жену, те да ће се венчање и преузимање младе одиграти како буде и када буде уговорено, а нове заклетве ће се додатно положити. Стога се пре може рећи да сачувани споразум представља званичну веридбу у писаној форми, после којих је требало да уследи формално склапање свете заједнице и конзумација брака према свим правилима.[25] Сâм текст акта указује и на ширу политичку позадину, у којој се као главне фигуре истичу краљ Драгутин и ујак Андрије III – Албертино Морозини, активни учесник у угарској политици и олигарх у Славонији, као главни представници не само две породице које се брачно повезују, већ и две суседне територије у склопу Краљевства Св. Стефана.[26]

---

[24] О сумњама у аутентичност и валидност акта: М. Р. Веснић, *Сумњива краљица*, 367–370.

[25] J. Kirshner, *Marriage, Dowry, and Citizenship in Late Medieval and Renaissance Italy*, Toronto 2015, 21–27. Као пандан уговору из истог времена, који је такође у вези са познатим личностима из породице Морозини, могао би да се наведе онај који је склопљен 1286. између Албертина Морозинија и Алберта, грофа Горице, поводом брака Андрије Арпадовића (Албертиновог нећака, будућег Андрије III) и Кјаре, кћери Алберта Горичког. Тај уговор је далеко опширнији и детаљнији, те спомиње и конзумацију брака. V. Joppi, A*ppendice ai Documenti Goriziani*, Archeografo Triestino, ossia raccolta di memorie, notizie e documenti per servire alla storia di Trieste, del Friuli e dell'Istria, nuova serie 19 (1893) [1894] 267–269.

[26] Детаљније о политичким догађајима тог времена, Андрији III, породици Морозини, али и Владиславу II, са увидом у хронологију, изворе, старију литературу и ставове у историографији у: I. K. Tkalčić, *Borbe naroda hrvatskoga za anžuvinsku kuću proti ugarskomu kralju Arpadovcu Andriji III*, Rad JAZU 34 (1876)

Када се план и остварио, односно када је млада преузета није познато, а у историографији се углавном подразумевало да је иста, 1293. година, уједно и година склапања брака. На сличан начин и легенде на сачуваним Константциним портретима који потичу из каснијег периода такође наводе 1293, упркос необичностима у интитулацији које доводе у питање аутентичност података на тим легендама.[27] Прича о браку, са понеким детаљима, сачувана је и у италијанској традицији из ранијег периода,[28] а бележи је и рукопис *Memorie storiche* из Библиотеке Музеја Корер.[29]

Није познато ни када су преговори о браку почели, ни колико је брак трајао, нити како се окончао. Породице Немањића и Морозинија биле су у некој врсти контаката и у периоду уочи склапања заједнице, макар само посредством Дубровника и других градова у власти Венеције,[30] а

1–34; I. Kampuš, *Prilog poznavanju poreznog sustava u Slavoniji u vrijeme Arpadovića*, Historijski zbornik 43 (1990) 308–310, 313; Z. J. Kosztolnyik, *Did the Curia intervene in the struggle for the Hungarian throne during the 1290s?*, Régi és új peregrináció Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon – A III. Nemzetközi Hungarológiai kongresszuson Szeged, 1991, augusztus 12–16. elhangzott elöadások, Vol. I, Budapest 1993, 140–158; H. Kekez, *Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prijestolju, od 1290. do 1309. godine*, Povijesni prilozi 35 (2008) 61–89; *Dizionario Biografico degli Italiani* 77, Roma 2012, s.v. Morosini, Albertino (E. Salvatori); A. Krstić, *The Rival and the Vassal of Charles Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanjić*, Banatica 26 (2016) 33–51; M. Štefánik, *The Morosinis*, 3–15.

[27] Н. Симић, *Једна историска нетачност у инскрипцији на портрету Констанце Морозини*, Историски гласник 3 (1954) 119–122.

[28] Ову традицију износи најпре Нарди, а затим и Тенкајоли, али проширену додатним подацима. Иста је сматрана сумњивом због тога што је аутори доносе без позивање на изворе. F. Nardi, *Tre documenti*, 9–10; O. F. Tencajoli, *Due Italiane Regine di Serbia*, Le Pagine della Dante 11/1–2 (1933) 7–11, са портретом. Уп. М. Р. Веснић, *Сумњива краљица*, 370; Н. Симић, *Једна историска нетачност,* 120. У доста скраћеној верзији, исту традицију доносе и: F. Zanotto, *Il Palazzo ducale di Venezia* IV, Venezia 1853, 143; A. G. Legge, *Notes and Documents Relating to the Family of Da Lezze. An Heraldic, Historical, and Genealogical Study*, trans. J. A. Herbert, Norwich 1900, 51. О теми је било речи и у књижевности. Видети: М. Бојић, *Краљева јесен*, Српски књижевни гласник 8 (1912) 566–603. Већ средином XVIII века, приликом помена брака Констанце и Владислава, Владислав се у италијанској историографији помиње као син Стефана и нећак краља Србије, Уроша. A. M. Arrighi, *De vita et rebus gestis Francisci Mauroceni*, Patavii 1749, 2.

[29] *Memorie storiche*, 59.

[30] Још током 1281. Драгутин је издао повељу Дубровнику, где се тада на месту кнеза налазио Никола Маврижин. *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, књ. 1, 1186–1321, прир. В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик, Београд 2011, 255–256, док. 77. Породица Морозини давала

разговори су, очито, почели уз помоћ Албертина и његове сестре Томазине, мајке Андрије III.[31] Како је уговор склопљен августа 1293. године,[32] било би за очекивати да су преговори почели бар неколико месеци пре тога, вероватно не после пролећа те године.[33] То се вероватно догодило када се ситуација у Угарској стабилизовала у корист Андрије III, а Браничево било укључено у оквире Драгутинове државе.

До лета 1292. Драгутин је, у угарском контексту, привремено био у блиским везама са Анжујцима са којима је, као и са Арпадовцима, био у сродничким односима. Због помоћи краљевића Владислава Карлу Мартелу Анжујском приликом покушаја преузимања угарског престола, Мартелов отац, Карло II Напуљски, доделио је Драгутиновом сину титулу херцега Славоније 18. августа 1292.[34] Међутим, управо у то време краљ

је кнежеве у Дубровнику и Задру, а њени представници јављају се и на месту заступника Венеције на Криту и у другим градовима и областима под млетачком контролом. M. Štefánik, *The Morosinis*, 12.

[31] Томазина се запутила у Угарску преко Задра септембра 1291, али, због потешкоћа на путу, бар до маја 1292. није стигла на одредиште. Албертино се, можда, већ налазио у Угарској где је постао жупан Пожеге и херцег Славоније. Занимљиво је да је краљ Андрија III током 1290-их поверавао Славонију час ујаку Албертину, час мајци Томазини која се јављала као *ducissa totius Sclavoniae, maritimarum partium principissam* и као *gubernatrix Citra Danubialium Parcium*. Са друге стране, исту територију је 1292. од анжујских претендената добио Владислав (II) Немањић, а на њу су полагали права и локални великаши, Бабонићи. J. Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami 1666, 186–189; T. Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* VII, Zagreb 1909, 147–148; I. K. Tkalčić, *Borbe naroda hrvatskoga*, 19; M. Štefánik, *The Morosinis*, 7; A. Krstić, *The Rival*, 39–40.

[32] У појединим случајевима наводи се и 14. август 1293. као датум уговора, што може бити последица грешке преписивача или различитог предлошка. Веснић то бележи код Марка Барбара, а слично је и са делом *Historia Maurocenorum venetorum procerum ab exordio gentis usque ad viventes optimates (Biblioteca di Museo Correr, Ms. Correr 1399)*. F. Nardi, *Tre documenti*, 9; М. Р. Веснић, *Сумњива краљица*, 370.

[33] Према правилима, после чина веридбе (*sponsalia*) следио је писани правни чин (*contractio matrimonii*), а затим и церемонија венчања. Некада су ти чинови били раздвојени месецима, а некада је све могло да се одигра веома брзо, како то сведочи и знатно касније уговарање династичког брака између Леонарда III Токо и Милице Бранковић 1463. године. Н. Зечевић, *Први брак Леонарда III Токо*, Зборник радова Византолошког института (=ЗРВИ) 43 (2006) 156.

[34] T. Smičiklas, *Codex diplomaticus* VII, 103; М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, ЗРВИ 3 (1955) 52. Изузетак представља став Симе Ћирковића, који је својевремено указао на то да је заправо у питању потврда,

Андрија III Арпадовић је уз помоћ мајке Томазине и ујака Албертина Морозинија, паралелног носиоца славонске херцешке титуле, спроводио широку дипломатску активност како би се осигурао у борбама око престола. Отопљење његових односа са Драгутином десило се још у време док су одржаване живе везе и са Анжујцима, у доба Драгутиновог и Милутиновог сукоба са куманско-бугарским властелинима Дрманом и Куделином око Кучева и Браничева, који се датира у 1292. Можда се већ тада назирао план ближег породичног везивања угарског и „сремског“ краља.[35]

Није позната Константцина доб у време склапања уговора,[36] као ни да ли су она и Владислав у браку имали деце (и колико). У Владислављевом писму из 1323. наговештено је да је имао синове, али није познато да ли су они рођени у браку са Констанцом, нити колико су били стари.[37] Ако

те да је најпре ову титулу и земље Владислав II добио од краља Андрије III, али није нам познато на основу чега је то мишљење Ћирковић изнео – да ли просто на основу податка из самог акта који је уједно и потврда, или је имао увид и у неки други извор. *Историја српског народа* (=*ИСН*) I, ур. С. Ћирковић, Београд 1981, 450 (С. Ћирковић). Исти податак коришћен је и касније. Како сам акт каже, у питању је Карлова потврда повеље његовог сина Карла Мартела за коју није познато када је издата. Видети: A. Krstić, *The Rival*, 39.

[35] То би подразумевало брак Владислава и Констанце склопљен 1293. и, изгледа, „необични“ брак Милутина са Јелисаветом, сестром Драгутинове жене Каталине (1292). M. Pandžić, *Diplomatičko-povijesna analiza povelje hrvatsko-ugarskog kralja Andrije II (III) kojom se bribirskom knezu, hrvatskom banu Pavlu Šubiću podjeljuje nasljedno banstvo (1293 g.)*, Arhivski vjesnik 16 (1973) 327–360; А. Узелац, *Под сенком Пса – Татари и јужнословенске земље у другој половини XIII века*, Београд 2015, 205–210; M. Štefánik, *The Morosinis*, 3–15.

[36] Према доста познијој традицији, сачуваној у књижевности, Констанца се удала са 14. година. *El puñal de Cristal, por Julio Lecomte. Traducción de C. Frontaura XL*, La España IX/2348 (14.12.1856). У акту се не јавља њено обећање или зато што је била малолетна или зато што се веридба обављала преко посредника. А. Фостиков, *Жена – између врлине и греха*, Приватни живот у српским земљама средњег века, прир. С. Марјановић-Душанић – Д. Поповић, Београд 2004, 336–340; J. Kirshner, *Marriage*, 23–24. У време склапања брака Владислав је свакако био пунолетан, а вероватно и нешто старији, пошто се као дечак јавља поред оца у Драгутиновој капели у Ђурђевим ступовима, за коју се сматра да је осликана око 1283/1285, што би значило да већ тада није био дете, а 1292. је и награђен за личну помоћ Карлу Мартелу. М. Динић, *Однос*, 51; Б. Тодић, *Српско сликарство у доба краља Милутина*, Београд 1998, 35–36.

[37] Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II дубровачком кнезу и општини*, Стари српски архив 1 (2002) 33–35. Каснији Троношки родослов бележи да је Владислав имао само кћери, али је још Иларион Руварац искључио тај податак сматрајући да није веродостојан. *Србскій лѣтописацъ изъ почетка XVIгъ столѣтія* (прир.

се прихвати постојећа теза да се 1308/1309. године Владислав, а не његов брат, јавља као потенцијални младожења у преговорима о браку са ћерком Ладислава Апора из рода Кан, брак Владислава са Констанцом морао је да буде окончан пре тога.[38]

Због бројних питања о орођавању Немањића и породице Морозини и догађајима који су до тога довели, неопходно је нешто детаљније анализирати спорне податке из италијанске традиције и легенде Констанциних портрета. Данас није познато које су изворе старији хроничари и историографи користили. Од доступних рукописа који садрже препис превода уговора шири наратив бележи само спис *Memorie storiche*.[39] Нарди, осим Ђузепеа Ричија, не помиње своје друге изворе, а то не чини ни Тенкајоли. Уопштено посматрано, све верзије се слажу да је Констанца постала *краљица*, удавши се за *краља Србије*, да је била мудра жена која је знала да удели добар савет, а супруга је охрабривала да подржава праву, хришћанску веру и да се истрајно брани од непријатеља. Времена су била неповољна и краљ је стално ратовао, па тако и са „варварима", а било је метежа и у „дворским питањима" тј. са дворанима. Након њене смрти почело је расуло у држави. Констанца је упамћена као вољена краљица, а њено име је дуго поштовано у целом „Српском краљевству". Према Тенкајолију, Констанци је пред одлазак мужу направљена велика прослава, а у Србију је стигла преко Трста, Хрватске и Угарске, са пратњом. Основала је неколико цркава, као и коначишта за ходочаснике у Свету земљу и била је посвећена католичанству.[40]

Я. Шафарикъ), Гласникъ Друштва српске словесности 5 (1853) 56; И. Руварац, *Краљице и царице српске*, Зборник Илариона Руварца I, Београд–Сремски Карловци 1934, 14, нап. 11. По Руварцу, летописац је то написао како би се оправдао прелазак права на круну на Милутинову линију Немањића, јер одмах након тих речи доноси управо податак да је из тог разлога круна остала Стефану Дечанском.

[38] М. Динић, *Однос,* 64–67; A. Krstić, *The Rival*, 44–45.

[39] „*Questa Veneta patrizia per nascita; Regina di Servia per sponsali; e Figliola di Michaele Senatore per natura; fu moglie di Vladislao Re di Servia, figlio di Stefano Re di Ungheria (!). Essa insegnò al marito il modo di vincere li sopravenuti infortuni et il sistema di superare i barbari nemici col non temerli. Fu parimento guida al Popolo Cristiano accio facesse forza alli persecutori della Chiesa, e servi di compagna, e di sostegno al Re medesimo, perche con disonore della Fede non cedesse; ande se la Servia vittoriosa trionfò, tanto deve alla costanza della Regina, che sola con more veneziano e con sentimento creditato da propri Maggiori contro il parere de Consiglieri di Corte, mantenne nel Consorte il zelo della Religione, l'onore del Principato, et il desio della Gloria*." (*Memorie storiche*, 59).

[40] Ђузепе Ричи, на другој страни увода свог дела, каже: „*Constantia Mysiae regina que Vladislao pugnacissimo Regi nupta cum ingenti Italici nominis gloria maximus*

Иако се ниједан од ових података не може проверити јер аутори не наводе изворе, поједини елементи предања можда и почивају на историјским догађајима. У то време одвијала се династичка борба како у Угарској, тако и у Србији, али и сукоби са источним народима, те, макар формално, борба против јереси у Босни. Традиција је могла и да споји неке Владислављеве активности и активности његовог оца Драгутина. Краљевић је свакако и лично учествовао у бројним догађајима, као представник свог оца, анжујског претендента или Андрије III, а касније заступајући сопствене интересе. О раду Драгутина на преобраћању јеретика у „босанској земљи“ и њиховом привођењу „вери хришћанској“ говори још Данило II,[41] а борбе са варварима можда су се односиле и на претходне године, на сукобе са Татарима и њиховим савезницима.[42] Владислав је морао често ратовати, било ангажујући се у унутрашњим борбама у Угарској, које су скоро константно трајале не само за време краља Андрије III, већ и касније, било у сукобима између краљева Драгутина и Милутина, па се свакако може рећи да је у раздобљу 1293–1308 (а и касније) било метежа у његовој држави. Постепени крах Драгутинове, а тиме и Владислављеве државе започет је након 1308. године, учвршћивањем власти Карла I Роберта Анжујског (1301–1342) у Угарској, што је означило и коначни крај претензија Драгутинове породице на угарску круну.[43] Осипање Владислављеве територије након Драгутинове

virtutibus inter illas bellatrices gentes effulsit.“ J. Ricci Brixianus, *De bellis Germanicis libri decem... Aloysium Maurocenum, divi Marci procuratorem*, Venetiis 1649; F. Nardi, *Tre documenti*, 9; O. F. Tencajoli, *Due Italiane Regine*, 7–11. Нешто скраћена варијанта која садржи само наратив о побожности и борбама са варварима у: A. G. Legge, *Notes and documents*, 51. Да је Констанца добро саветовала супруга и да је била изузетно мудра казује и: F. Zanotto, *Il Palazzo ducale*, 143. Тенкајоли доноси и податак да је Владислав умро у Угарској 1326, у педесет и првој години живота. Видети и: F. S. Perillo, *Le favolose genealogie serbe dela nobiltà meridionale italiana*, Глас САНУ 404 (2006) 150–152.

[41] Архиепископ Данило II, *Животи краљева и архиепископа српских*, прир. Ђ. Даничић, Загреб 1866, 41; Ј. Мргић, *Северна Босна: 13–16. век*, Београд 2008, 61, 192, са старијом литературом.

[42] Татари су провалили у Мачву и друге године након крунисања краља Андрије III. С. М. Ћирковић, *Земља Мачва и град Мачва*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 74 (2008) 11; А. Узелац, *Под сенком Пса*, 207–212. Андрија се највероватније крунисао крајем јула 1290. M. Štefánik, *The Morosinis*, 6.

[43] *ИСН* I, 458–459 (С. Ћирковић). Док је, према причи о тровању, Томазина умрла пре Андрије, по појединим изворима она је живела све до 1311. или 1315. године, а неко време је боравила и у Угарској, да би се касније повукла са Албертином у Венецију. M. Štefánik, *The Morosinis*, 12–13.

смрти такође је било постепено, да би до коначног слома дошло после победе Стефана Дечанског, који је Владиславу крајем 1323. године преотео Рудник. Према каснијим вестима, након губитка територија које су ушле у састав „Србије" краља Дечанског, Владислав II се повукао у Угарску. Од 1324. Усора и Соли који су били у његовом поседу, нашли су се у титули његовог нећака, босанског бана Стјепана II Котроманића.[44]

Ни предање о зидању цркава вероватно није сасвим без основа, пошто и српска традиција бележи да су Драгутин и његови синови Владислав и Урошиц ктитори бројних цркава. О тој делатности нема поузданих података, али мора се прихватити као могућност да су исти макар формално учествовали, ако не у изградњи, онда у обнови или даривању бројних црквених објеката на својој територији још за живота краља Драгутина.[45] Ипак, што се тиче приче о томе да је краљица била поштована и ожаљена, треба се запитати да ли она представља тек надградњу приче о жалу за Аном Дандоло или је заиста и за Констанцом туговало „*Српско краљевство*", тј. тадашња земља краља Драгутина.[46]

Са друге стране, српски извори не спомињу Констанцу, за шта може бити више разлога, међу које треба урачунати степен сачуваности грађе, али и споредну Владислављеву улогу у политици Милутинове државе у чијем су окриљу углавном настали сачувани наративни извори. Уз то, они углавном детаљније говоре о наследној линији владара династије Немањића, док се о женама, па и краљицама (част изузецима) мање писало. Што се тиче познате стране грађе, изумирање мушке линије

[44] Не зна се даље Владислављево кретање након борби око Рудника, али су борбе око Островице трајале и 1324. Последњи пут се наводи као жив 19. септембра 1326, у тестаменту Дубровчанина Вите Бобаљевића, али није познато где се тада налазио. A. Krstić, *The Rival*, 49–50.

[45] Тенкајоли, сматрајући да је Констанца умрла пре Владислава, доводи је у везу са Грачаницом на Косову, али се не зна да ли се ради о ауторовој конструкцији или о податку из неког извора. У склопу приче о Грачаници, мора се истаћи да се у домаћој традицији чува прича о ваљевској Грачаници, која исту везује за Драгутина. Та традиција, према досадашњим археолошким истраживањима, не може се поткрепити доказима. Ј. Мргић, *Северна Босна*, 193–200, 373, са старијом литературом. О грађењу цркава на територији краља Драгутина, односно на територији београдског православног епископа видети: Ј. Калић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 68. О Констанци као потенцијалном дародавцу млетачког диптиха из хиландарске ризнице видети: С. Радојчић, *Одабрани чланци и студије 1933–1978*, Београд 1982, 202.

[46] У то време одвојено се јављају Милутиново „Рашко краљевство" и Драгутиново „Српско краљевство", које страни извори јасно разликују, па овај помен „Српског краљевства" у традицији вероватно одражава то двојство.

Арпадовића са Андријом III довело је до тога да нико из његовог окружења није састављао наративне изворе, док су проанжујски аутори бројни јер се радило о победничкој страни чија је историја бележена.[47] Ни у већини млетачких хроника ова веридба и потоња брачна веза нису нашле одраза, за разлику од приче о Томазини Морозини, мајци краља Андрије III.[48] Не познајући тачно изворе Нардија и Тенкајолија, можемо само претпоставити да су подаци о венчању и брачном животу Констанце Морозини и Владислава Немањића, осим кроз препис преведеног уговора о веридби, вероватно били забележени у делима чијим ауторима је та тема била од интереса, а то ће најпре бити Констанцини млетачки сродници, те понеки хроничари Венеције.

Када је реч о подацима изван уговора, најпроблематичније је називање Констанце краљицом, као и Владислава краљем, уз датум 1293. године, на њеним познијим портретима. Натпис на портретима гласи *Констанца Мавроци(ни), краљица Србије, краља Владислава жена. 1293*. Те легенде су биле подвргнути критици због називања Констанце краљицом, а Владислава краљем 1293. године када он не носи титулу краља (већ, евентуално, младог краља). Слична критика веродостојности везивана је и за натпис са, такође познијег, портрета Ане Дандоло, који и сâм садржи поједине погрешне податке. Међутим, за то би се могло дати једноставно објашњење – сачувани портрети су настали највероватније у склопу наруџбине од стране Констанцине породице, вековима касније, а легенда је израђена на основу сачуваног уговора, када се изгубила свест о контексту и прецизности података. По тој логици, 1293. се не везује за настанак изворног портрета, нити сведочи о стању ствари те године, већ представља датум склапања брачног уговора, а титуле се односе на потоњи период или су преузете из традиције о томе да је Констанца била удата за српског краља, а која се налази и у делу Марка Барбара и сродним списима.[49]

---

[47] Име Андрије III изостављa се сасвим у једном проанжујском извору. L. Margetić, *Neka pitanja tzv. Zagrebačke kronike i Popisa biskupa*, Croatica Christiana Periodica 17/32 (1993) 4–7.

[48] G. Dolfin, *Cronicha dela nobil cità de Venetia et dela sua provintia et destretto (origini–1458)*, tomo I, eds. A. Caracciolo Aricò – C. Frison, Venezia 2007, 272–273; *Cronica di Venexia detta di Enrico Dandolo (origini–1362)*, eds. R. Pesce – A. Caracciolo Aricò, Venezia 2010, 105.

[49] Критички осврт на легенде и портрете у: Н. Симић, *Једна историска нетачност*, 119–122. Портрет Ане Дандоло оспорен је на основу погрешне године, те податка да је она унука Дандола по женској линији. Но, то не може *а приори* послужити за оспоравање натписа са Констанциног портрета, посебно зато што чак и легенда

Поред тога, Констанца је, могла бити титулисана као краљица у складу са жељом за подизањем ранга чланова породице Морозини. Да је Констанца окончала живот у браку, а Владислав остао удовац, познато је такође само из традиције, а да се то вероватно десило пре 1323. указивала би чињеница да се у Владислављевом обраћању женином сроднику, тадашњем дубровачком кнезу Лудовику Маурочену, Констанца лично не спомиње, али рођачка веза да.[50] Ако се њена смрт догодила пре 1308/1309. није било ни легалне препреке да започну преговори око новог Владислављевог брака са ћерком Ладислава Апора, у складу са новим политичким околностима. У таквој поставци, брак је трајао највише петнаестак година, односно од 1293. до најкасније 1308/1309. године. У том случају Констанцина титула краљице била би накнадна конструкција, изведена или из белешке уз уговор чији је пун контекст заборављен, или на основу традиција породице Морозини која је сигурно била наручилац њених портрета.

У случају да је титула аутентична и да ју је добила током живота (и то не као супруга младог краља, већ краља с пуним ауторитетом те титуле), значило би да је поживела дуже и била у браку са Владиславом најмање до

на позном Анином портрету садржи поједине историјске чињенице везане за титулу, попут оне да је њен муж Стефан велики жупан, краљ Србије. И. Коматина, *Ана Дандоло – прва српска краљица*, Зборник Матице српске за историју 89 (2014) 11–12, са изворима и старијом литературом. Константини портрети се различито датују. Више пута публиковани кружни портрет са натписом „*Constantia Mavroci Serviae Regina Vladislai regis vxor MCCXCIII*“, датира се у 16. или 18. век. Други, квадратни, репродукован је једино уз превод Ст. Станојевића. На њему се налази натпис са пуним презименом, који тече изнад главе: „*Constantia Mavrocena Servie Regina Vladislai regis vxor MCCXCIII*“ (S. Stanojević, *Bračni ugovor*, 69). Детаљније о разликама у: Н. Симић, *Једна историска нетачност*, 119–122. Приликом разматрања портрета припадника породице Морозини с краја XIII века треба истаћи да многи садрже разне хронолошке и титулатурне непрецизности у легендама (нпр. „*Albertinvs Mav Illyrici Prorex Perpetvvs MCCXCI*“ или „*Thomasina Mavrocena Hvngariae Regina Stephani IV Regis vxor Andrae regis mater MCCLXXXVII*“). Уп. M. Štefánik, *The Morosinis*, 4–5.

[50] Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II*, 34–35, 41, 46. Иако није сигуран степен сродства, вероватно је да би се Констанцино име ипак поменуло у дубровачком контексту, макар у некој од пратећих белешки, да је иста у то време и даље била жива и у браку са Владиславом. Занимљиво је што се један Констанцин брат звао Алвисе (Алојзије), што је варијација имена Лудовико (Archivio di Stato di Venezia, Miscellanea codici, Storia veneta, *Genealogie Barbaro*, vol. V, b. 21, 333). Но, ради се само о спекулацији.

1316. и смрти краља Драгутина. Сматра се да је те године Владислав II на државном сабору примио од оца краљевство, непосредно пре Драгутиновог замонашења. Ако би то било тачно, Владислав не би могао бити младожења у преговорима са Апором, већ само његов млађи брат Урошиц. Тај брак је вероватно био реализован јер је папски легат Ђентиле навео да је Ладислав Апор одбио његову сугестију да разврге споразум (*contractum*) о браку своје ћерке са шизматичким краљевићем.[51]

Владислав се, у време веридбе, свакако истиче као Драгутинов наследник, макар на територији свога оца као *краља Србије*, „сремског" краља, односно владара „Сремске земље", у зависности од извора.[52] Годину дана раније (1292), у својој повељи, Карло II га назива *filius primogenitus illustris principis Stephani, regis Servie*, док свог сина Карла Мартела именује као *primogenito nostro, regi Ungarie...*, чиме их изједначава према принципу примогенитуре и признаје Владислава за легалног наследника краља Драгутина.[53] Нити у овде приложеном уговору, нити у Карловој повељи, Владислав ипак не носи титулу краља или младог краља. Међутим, његова интитулација *господин син краља Србије Драгутина и краљице Каталине*, садржи титулу *господин*, која управо у време краља Драгутина добија на значају. Уз Константиног оца, Микелеа, налази се само белешка: *син господина Албертина*. Албертино се, као ујак Андрије III, назива *господин ујак угарског краља*. Све ове личности означене су термином *don* (изведеница од *dominus*), док се за појединце међу сведоцима користи искључиво облик *messer* (изведеница од *meus senior*), који очито нема исти ранг. Епитет *dominus*/*domina* односио се само на краљеве Андрију и Драгутина, краљицу Каталину, краљевића Владислава и Албертина Морозинија. Владислав наслов господина носи и неколико година касније (1296), бар судећи према натпису из Ариља, где је такође представљен као Драгутинов наследник, иако не као и директни наследник целе немањићке Српске земље (тј. и Милутинових територија). Као господин титулише се и касније.[54]

---

[51] Данило II, *Животи краљева*, 50–51. О смрти и замонашњу Урошица, као и чињеници да нема докумената који би указивали и шта је тачно томе претходило: A. Krstić, *The Rival*, 43–44.

[52] О титулама краљ и господин уз Драгутиново име, господству над „Сремском земљом" и разлици између помена Рашког и Српског краљевства, те територијама „сремског владара" детаљније у: J. Мргић, *Северна Босна*, 59–65; A. Krstić, *The Rival*, 33–51, са прегледом извора и старије литературе.

[53] T. Smičiklas, *Codex diplomaticus* VII, 103; A. Krstić, *The Rival*, 34, fn. 7.

[54] Тако се у Ариљу, осликаном 1296. године, Владислав налази испод десне руке Христа, чиме му је указано првенство у наслеђивању у односу на Урошица. Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II*, 44–45, 52; A. Krstić, *The Rival*, 34–36, fn. 7, 12.

Питање је и када се и да ли уопште, као млади краљ или као краљ, Владислав крунисао. Судећи по његовом једином сачуваном писму из 1323. ни тада се није титулисао као краљ, већ исто као господин, те се и потписао као *раб Христов господин Владислав*, слично као и на једном од натписа на свом новцу. Тада се уз његов потпис не јавља чак ни име *Стефан*, које се пак уредно јавља на печату и једном типу новца (два подтипа) које је ковао. Ипак, у истом писму Дубровчанима, више пута користи формулацију *краљевства ми*, па и израз *двор краљевства ми*. И касније се у дубровачким актима о њему ипак говори као о краљу, а изгледа и да је тада још увек владао на својој територији, додуше смањеног обима, боравећи у свом двору, за који није познато где се тада налазио.[55]

Мада се сматра да је Владислав за краља проглашен након Драгутинове смрти (или непосредно пре, уочи очевог замонашења), те за владара у очевим земљама, као и да тада почиње да кује новац, хронологија је ипак недовољно јасна, на шта су поједини аутори већ указивали посматрајући нумизматичку грађу. До сада је изнета могућност да је бар један од два ћирилична типа новца Владислав почео да кује у периоду између очеве смрти и заробљавања, иако су оба типа, изгледа, кована и касније све до 1323/1324. године, односно у раздобљу када је Владислав био у поседу Рудника, док за латиничне узорке није сигурно да ли су ковани у Руднику или негде другде, а исти се смештају на крај његове владавине, односно у период око 1324/1325. Такође се мора приметити да на његовом новцу нема титуле краља, за разлику од монете Стефана Драгутина, на коме се титула краља редовно јавља, изузев у једном случају, на ћириличном типу са формулацијом „раб Христу“, кованом у Руднику, који је и Владислав израђивао по истом узору.[56]

Посматрано у временском следу, нема доказа да је, осим титуле господина Владислав носио било какву додатну титулу ни 1293. у време склапања уговора о веридби, ни 1296. у време када је осликан у Ариљу.

---

[55] Име места у акту је нечитко, али постоје мишљења да се радило о локацији у близини Рудника. Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II*, 44–45; В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001, 242.

[56] Драгутин је умро тек 1316. године, а сматра се да је пре смрти препустио Милутину право на круну српске државе, а власт у својој земљи, сину Владиславу (A. Krstić, *The Rival,* 47). Тип новца са „Раб Христу“ ставља се у раздобље 1310–1316, као и онај са латиничним натписом (*moneta...*) – *ИСН* I, 498 (С. Ћирковић); В. Иванишевић, *Новчарство*, 102–103, 238–239, 242; М. Одак, *Иконографија и симболика представа на српском средњовековном новцу*, Београд 2015, 154–155 (докторска дисертација у рукопису). О формулацији на Владислављевом печату видети: Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II*, 39–40.

У дубровачкој белешци из 1313. забележен је такође само као Владислав, син краља Стефана.[57] Ако се, пак, узме да је допао заробљеништва након смрти краља Драгутина, и у њему боравио макар неко време, ако не и цео период од 1316. до 1321. године, питање је када и колико дуго је фактички био у поседу Рудника, те да ли је можда бар један тип новца почео да кује током или крајем Драгутиновог живота. Хронологија његовог држања Рудника доста је непоуздана. Нешто раније, у сукобима између Драгутина и Милутина, Рудник се налазио у Милутиновим рукама (1301. и 1302. године), док се у Драгутиновом поседу сигурно помиње тек 1312. Након тога се 1316. нашао у рукама Владислава II, званичног владара „у земљи отачштва“, вероватно са паузама, да би коначно постао посед Стефана Дечанског најкасније 1324. Ако би горе наведена теза била тачна, то би значило да је Владислав имао приступа овој ковници више година у време очеве владавине „Сремским краљевством“, него касније, у време самосталне каријере коју је, делимично, провео у заробљеништву. Ваља изнова приметити и да се владарско име Стефан уз његово име јавља на новцу (на чијем је реверсу приказан као краљ) и сачуваном печатном натпису, али не и у потпису.[58] Питање је да ли је име Стефан могао да понесе као планирани наследник оца и млади краљ, још за Драгутиновог живота, односно да ли је и пре очевог повлачења са власти управљао неком својом облашћу у својству престолонаследника или, на неки начин, угарског зета, на основу чега би Констанца понела титулу краљице Србије. Ако је владарско име понео тек по преузимању власти 1316. године, како се његов новац углавном и датује, остаје отворено питање да ли је дошло и до крунисања и чиме, или је титулу краља Владислав просто наследио, као и изглед монете (*mutatis mutandis*), тиме што је преузео очеву „Сремску земљу“.[59]

Претензије Драгутиновог огранка Немањића на угарски престо, тежња да се његова линија врати и у посед немањићког трона и борбе за надмоћ са краљем Милутином, те подела територија у којој је Драгутинова

[57] *Monumenta Ragusina* I, Zagrabiae 1879, 36; М. Динић, *Comes Constantinus*, ЗРВИ 7 (1961) 9; *ИСН* I, 462 (С. Ћирковић).

[58] М. Динић, *Однос*, 74; В. Иванишевић, *Новчарство*, 242; Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II*, 35–36, 39–40, 44–45. О Владислављевом поседу Рудника: *ИСН* I, 498 (С. Ћирковић).

[59] Данило помиње само примопредају власти у Драгутиновој земљи, али о крунисању не говори ништа. Ипак, да политичка ситуација није била повољна за његове наследнике указују Драгутинове речи Каталини и Владиславу, односно свима по реду (*великом и малом*), како треба бранити земљу отачаства. Данило II, *Животи краљева*, 50–51.

држава (иако афилирана за Угарску) била сразмерна Милутиновој, наводе на помисао да је Владислав за живота свога оца, као сродник угарске краљевске лозе, могао да понесе какву високу титулу, па можда и да загосподари неким делом очеве земље. У складу са статусом краљевог ближег сродника, Владислав је, након 1293, могао на управу добити и неку угарску територију. Такође, назив краљ могао је, посебно у угарској пракси, да означава и краљевог сина, престолонаследника, што је могло повући за собом и сличну титулу његове супруге. Како је то својевремно указао Никола Радојчић, у оквиру дворске етикеције није немогуће да је, у неком тренутку, у складу са правом на наследство престола и угарском традицијом, и Владислав званично проглашен за *rex iunior*-а, постајући својеврстан савладар краља Драгутина.[60] Најзад, за разлику од портрета Томазине Морозини, на Констанциним нема представе круне на глави, већ иста носи неку врсту дијадеме. На кружном портрету, додуше, круна постоји, али почива на столу са њене десне стране, испод грба Морозинија. У вези са претходним разматрањима, за сада отворено питање остаје и време Констанцине смрти, јер о њој након брачног уговора нема више никаквих документарних података, већ само оних које баштини каснија италијанска хроничарска традиција.

Додатно, белешка о наследству престола коју доносе и сва четири преписа уговора у које смо имали увид може бити двојако тумачена – да је Владислав требало да наследи свог оца у „краљевству“, под којим су просто могле да се подразумевају и Драгутинове територије, односно да је то обухватало и претензије на Милутинове земље. Бар теоретски, он је могао да наследи и угарски престо, на који је полагао право преко мајке Каталине, ћерке краља Стефана V, а чему је могао помоћи и брак са Констанцом Морозини. Као блиски рођак (унук једног и индиректни зет другог угарског краља), у тренутку смрти Андрије III (1301), Владислав је могао имати двоструке претензије на круну св. Стефана. У вези са тим можда треба посматрати и каснији покушај успостављања династичке везе између Апора из рода Кан, који је тада поседовао угарску круну, и Драгутина Немањића који је могао да истакне како претензије свог сина, тако и сопствене.[61] Но, како се наводи да је Владислав наследио

[60] С. Ћирковић, *Краљ Стефан Драгутин*, Рачански зборник 3, Бајина Башта 1998, 13; Н. Симић, *Једна историска нетачност*, 121.

[61] М. Динић, *Однос*, 65. Владавина Андрије III посматрана је као тренутак тријумфа Венеције која, преко породице Морозини, практично уједињује територије Угарске и Млетачке Републике, а 1298/99. Андрија даје Славонију у наследни посед Албертину, одређујући за наследника њега и његове мушке потомке, уколико сâм не буде имао синова, и предузима дипломатску активност да Албертину тај статус

краљевство, сасвим је јасно да то, у коначном исходу, није била Угарска. Коначно, треба поменути и да се, неколико деценија касније, више није говорило ни о тзв. *Маргаретином миразу*, ни о „*Сремској земљи*“ краља Драгутина, већ је слој новије традиције спомињао *Владислављеву земљу*, која је постала темељ даљих сукоба између каснијих српских и угарских владара.[62]

Дипломатичка анализа и сазнајна вредност уговора

Сада је потребно кратко се осврнути и на особености самог уговора о веридби између Владислава II и Констанце Морозини и на податке које он доноси.

Већ смо навели да сматрамо да се најстарији сачувани препис превода документа налази у аутографу прве књиге Санудовог дела *Животи дуждева*, који се чува у библиотеци Марчана. Како је такође већ поменуто, уговор се заправо налази између две празне стране, на одвојеном листу папира који је уметнут, без икаквог јасног разлога, усред приче о времену дужда Антонија Венијера (1382–1400). Обгрљен је са два међусобно сродна документа, а ни они нису повезани са Венијеровом владавином. Готово да делује да је Санудо, радећи *Животе дуждева*, набасао на овај уговор и, због његове занимљивости или због свести о његовој релевантности, исти убацио усред текуће приче. Зашто на том месту – остаје непознато. Можда сасвим случајно. Изузев кратке белешке на левој маргини, насупрот наводу године, где је поново убележена иста, 1293. година, нешто тамнијим црним мастилом, само су на још неколико места вршене мање исправке или подебљавање делова текста.

Као превод, сачуван у неколико преписа, са углавном мањим варијацијама – случајним или са сврхом језичког осавремењивања или прилагођавања – акт је у суштини задржао мање-више исту форму у све четири анализиране варијанте. То указује на велику вероватноћу да све верзије вуку корен из јединственог извора и/или да су међузависне. Уговору који је посвећен правном чину закључивања веридбе свакако су претходили политички преговори који налазе одјек у тексту. Не дају се детаљна обавештења о току преговора, али је он вероватно резултовао

буде и признат. T. Smičiklas, *Codex diplomaticus* VII, 350–351; M. Štefánik, *The Morosinis*, 5, 12; M. Pandžić, *Diplomatičko-povijesna analiza*, 341, 346.

[62] *Србскій лѣтописацъ*, 67; С. М. Ћирковић, *Земља Мачва*, 4, 12–14; A. Krstić, *The Rival*, 47–50.

неком врстом политичког договора након кога се сениорско-вазални однос надградио династичком брачном везом.[63] Уговор је првобитно писан на два језика – српском и латинском.

На почетку акта налази се вербална инвокација у тринитарној форми: *У име оца, сина и светога духа, амин*. Овакав облик представља редак елемент протокола српске канцеларије, али је био редован у угарској дипломатичкој пракси друге половине XIII века, као и у Дубровнику и у латинским канцеларијама тога времена уопште. У састављању акта учествовале су обе стране, а како је настао у Венецији, формулар је могао бити под утицајем млетачке латинске канцеларије.[64] За вербалном инвокацијом следи интитулација посланика краља Драгутина и његове породице – епископа Василија (са све формулом девоције, али без владарске множине) и Вита Бобаљевића. Иако је управо тај склоп понајвише чинио документ сумњивим, у недостатку грађе за поређење (а то се односи и на акте о веридби и на акте црквених лица), вероватно су овлашћени преговарачи заступали одсутне господаре и као ауктори (у смислу формулара) и као лица која полажу заклетву у њихово име. Поменута интитулација је повезана са присегом, па се може рећи да уговор има облик заклетве, иако не и заклетвени формални образац. Посланици су се заклели у име Драгутина, Каталине и Владислава, а правни чин, односно диспозитив, је двоструко обећање породици Констанце Морозини да ће се Владислав оженити Констанцом и да ће се тај договор поштовати. Заклетва се вршила на јеванђељу и часном крсту, а посланици су се заклели у душе својих господара. У склопу овог блока налази се и инскрипција у којој су поменути невестини сродници, као особе које примају заклетву.[65]

На основу формулација у наставку, чини се да је заклетва заступника прихваћена, јер их је Драгутин за тако нешто овластио, заклињући се и сам са породицом, у печатом овереној исправи о овлашћењу која је стога била састављена на српском и латинском језику.[66] Како су присеге примљене, донета је одлука да се правни чин веридбе запише у форми исправе и то на латинском, од стране нотара Антонија, очито Млечанина,

[63] Одлике вазално-сениорског уговора, али без династичке брачне везе, дошле су до изражаја, по мишљењу Миљенка Панџића, и у повељи Шубићима из 1293, као и оној Бабонићима од 1. августа 1299. M. Pandžić, *Diplomatičko-povijesna analiza*, 327–360, посебно 341, 346.

[64] Н. Порчић, *Дипломатички обрасци средњовековних владарских докумената: српски пример*, Београд 2012, 43–47 (докторска дисертација у рукопису).

[65] *Исто*, 62–97, 173–179, 243–246, 257–258, 262–264, 317–325. Израз „у век векова, амин“, на крају заклетве, може се схватити као својеврсна апрекација: *Исто*, 171–173.

[66] *Исто*, 338–346. О печатима: *Исто*, 209–236.

и краљевог (Драгутиновог) свештеника и несумњиво помоћног члана његове делегације – попа Братка. Исправа (тј. готово сигурно бар два примерка исправе – један српски и један латински, а можда и четири – два српска и два латинска) је требало да буде састављена у форми отвореног листа, овереног печатом (*ne facciano scrittura patente e sigillata*).[67] Тај посао је обављен у палати Константиног деде, Албертина Морозинија, у Венецији, у присуству седморице сведока из круга Албертинових рођака и сарадника. Да се радило о најмање два примерка показује и белешка о записивању – наводи се да је овај, српски примерак (касније преведен на италијански) записан од стране попа Братка, и то са датумом западног типа – према ери од Христовог рођења – у форми: година, индикт, месец и месечни дан. Помен индикта био је својствен нотарским актима на Западу, али и исправама под утицајем византијске канцеларије на Истоку.[68]

Треба додати да о изгледу печата нема никаквих напомена. Да је он постојао указивао би цртеж испод уговора у рукопису *Memorie storiche*, на коме, да ли због тога што састављач дела није имао увид у оригинал (што је много вероватнија опција) или због његовог мањка цртачког талента, стоји само златно обојена кружница у којој стоје слова L.S. (*locum sigilli*). Да ли то указује на могућност да се на исправи налазио златни печат – тешко је рећи.[69]

У препису су сачуване и две белешке, које не чине саставни део акта – уводна, у којој се доноси регест са погрешкама и двосмисленом констатацијом о Владислављевом наслеђивању краљевства (оца Драгутина или угарског краља Андрије III?), те завршна којом се констатује да се ради о преводу са српског на народни (*вулгарни* тј. италијански) језик. Ове белешке се налазе у сва четири анализирана преписа, што додатно потврђује раније изнету тезу да сви они потичу из истог извора.

*

Питање аутентичности акта детаљније је размотрио Веснић, који износи сумње у валидност уговора, између осталог и у вези са идентификацијом неких поменутих особа. Оно што он, међутим, није могао да примети је да облици имена у Санудовом аутографу доста верно преносе изворне словенске облике – епископ је Василије а не Базилио, краљица Кателина а не Катарина, краљев поп Брат(ь)ко а не Абависто и сл.

[67] *Исто*, 136–147, 162–171.
[68] *Исто*, 147–162.
[69] *Memorie storiche*, 61.

Веснић у млетачким изворима није пронашао помен нотара који је наводно исписао латинску верзију документа, мада се мора имати на уму да је то могао бити и неки од писара који су били у служби породице Морозини или неке од присутних личности.[70] Није познато ни ко је Братко, краљев поп (свештеник, а можда и духовник-исповедник), који се вероватно јавио у улози писара српске верзије јер је у младожењиној делегацији, уз епископа као њеног предводника, био најписменије, а истовремено и поверљиво лице. Вито Бобаљевић, припадник дубровачке породице Бобаљевића, јавља се, уз поменутог епископа, као главни изасланик краља Драгутина и гарант споразума, а о његовим добрим односима са Драгутином и Владиславом говоре и каснији подаци.[71] Остављајући, начас, по страни питање идентификације поменутог Василија, осврнимо се на сведоке закључивања уговора. Тршћански епископ се може идентификовати као Брикције (Брикса), док су Рузиер (Руђеро) и Фјофјо (Теофил) Морозини били невестини сродници. Теофил је био Албертинов братанац (син његовог брата Зуана тј. Ђованија), док је Руђеро, вероватно, био син Руберта, једног даљег припадника гране Дала Збара породице Морозини.[72] Марко Микиели и Зан (Ђовани) Зено, обојица Млечани, били су представници истакнутих локалних племићких

---

[70] М. Р. Веснић, *Сумњива краљица*, 370. Тако се на пример извеесни Аço у Дубровнику помиње као лични секретар и нотар Микелеа Морозинија, дубровачког кнеза 1284–1286, а јавља се и 1297. Није познат из других извора. G. Čremošnik, *Dubrovačka kancelarija do god. 1300. i najstarije knjige dubrovačke arhive*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 39 (1927) 236–237.

[71] Вито Бобаљевић је, према Лукаревићу, био у добрим односима са Владиславом, коме је не само позамљивао новац, већ га је и саветовао, а о Драгутиновом дугу говори и сâм Вито у тестаменту (1326). G. Luccari, *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa (Ragusa)*, Venetia 1605, 38. Да ли су посланство чинила само горе наведена тројица или су имали и неку пратњу није познато, као ни којим путем су дошли у Венецију.

[72] Како се имена и у породици Морозини, као и у другим, понављају није сигурно да ли је можда у питању Руђеро Морозини који се јавља и као кнез Задра 1292–1295, односно капетан наоружаних лађа под надимком Малабранка (у истом раздобљу). Видети: G. Dolfin, *Cronicha dela nobil cità*, 269, 274; *Cronica di Venexia*, 101, 107; M. Štefánik, *The Morosinis*, 12, fn. 34. *Fiofio Morosini*, Албертинов рођак, спомиње се 1297. и 1301, а његово име бележе и други извори из тог времена. Био је прокуратор св. Марка 1305. M. Barbaro, *Discendenze patrizie*, Biblioteca di Museo Correr, Ms. Cicogna 2502, 207r, 208v; E. A. Cicogna, *Delle inscrizioni Veneziane* III, Venezia 1830, 186–187; R. Predelli, *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia* I, Venezia 1876, 77; *Cronica di Venexia*, 108.

породица[73], док је Зуан Пауло (Ђанпаоло) дела Фонтана био припадник знаменитог рода из Ферраре и, касније, Модене.[74]

Што се тиче брата Јакова из Рима, припадника реда проповедника (тј. доминиканаца), изабраног епископа Крита, изнета је сумња у његову титулу, пошто је тада критски митрополит носио титулу архиепископа. Ово је уједно и једини Јаковљев помен, а већ априла 1294. на то место изабран је и потврђен Анђело Беаква (Angelo Beaqua).[75] Могуће је да поменути доминиканац није био потврђен на положају, било због неплаћене таксе апостолској комори или из неких других разлога. Како следи из наведеног, питање је да ли је Јаков икада и вршио поменуту функцију на Криту, али је чињеница да је острво у том тренутку било под влашћу Венеције, а да је млетачку власт тамо, у периоду који је претходио уговору о веридби, представљао управо Албертино Морозини.[76] Такође, доминиканци су имали свој центар у манастиру Св. Петра у Кандији (Ираклиону), а њихов представник, Матео, био је архиепископ Крита од 1289. године до неког тренутка пре априла 1294. године.[77] Стога није искључено да је Јаков био достојанственик који је, макар у неком прелазном периоду, био на највишим црквеним положајима на Криту и да је био повезан са породицом Морозини. Судећи по имену, могао би бити идентичан епископу Ханије који се помиње на Криту почетком XIV века.[78]

На крају, неопходно је вратити се на одложено питање – о епископу Василију и његовој дијецези. Осим бројних питања која је овај документ отворио (као што су његова аутентичност и веродостојност података,

---

[73] Ради се о припадницима патрицијских породица Микиели и Зено. Марко Микиели се помиње као капетан наоружаних лађа у Егејском мору и око Цариграда средином 1290-их (*Cronica di Venexia*, 95, 106). Није, пак, сасвим јасно који је тачно Ђовани из породице Зено у питању, пошто је било више особа тог имена. Видети: R. Predelli, *I libri commemoriali* I, према регистру.

[74] Андрија III је, у младости, неко време боравио у Ферари, одакле је пореклом била и његова баба по оцу, Беатриче д'Есте. P. Tavernari, *La Famiglia Fontana-Della Fontana da Ferrara a Modena. Mille anni di storia emiliana*, Modena 2017.

[75] F. Cornelio, *Creta sacra sive de episcopis utriusque ritus graeci et latini in insula Cretae* II, Venetiis 1755, 43.

[76] О Албертину као херцегу Крита: S. Borsari, *Il dominio veneziano a Creta nel XIII secolo*, Napoli 1963, 129–131, 142–146, и даље према регистру. Не треба га бркати са имењаком из средине XIII века који је био на истом положају.

[77] О улози доминиканаца на Криту: T. M. Violante, *La Provincia Domenicana di Grecia*, Roma 1999; N. Tsougarakis, *The Western Religious Orders in Medieval Greece*, Leeds 2008, 201–219 (докторска дисертација у рукопису).

[78] S. Borsari, *Il dominio veneziano*, 135.

реализација брака Владислава и Констанце, титуле краља и краљице Србије, италијанске традиције о Констанци и њеном браку), за посебно спорни податак, о коме се још увек расправља, сматра се помен Василија, наводно „босанског епископа". У Санудовом примерку се јавља облик „*episcopo bascinense*", док остали рукописи у које смо имали увид италијанизирају прву реч и претварају је у „*vescovo*", али придев који означава дијецезу остаје идентичан. Нарди доноси облик „*bassinense*", а у издању Мора Вертнера јавља се и (хипер)корекција у „*bossinense*".[79]

Не улазећи овом приликом у дубља разматрања Драгутинове верске политике, као ни у расправу о тадашњем центру епископије из које је вођена борба против „*босанских јеретика*", треба указати да нема непосредних доказа који би указивали на то да би се наведени облик нужно морао повезивати са Босном. Такође, слуга и вазал краља Драгутина у овим преговорима могао је да буде и неко друго лице на положају епископа, можда чак не припадник православне вероисповести.[80]

---

[79] M. Wertner, *A középkori délszláv* 64; idem, *Die königlichen Nemanjiden*, 569.

[80] Данилова похвала да је Драгутин водио борбу против *јеретика босанске земље* доводи се у везу са наводним првим поменом босанске православне епископије. Сматра се да је босански католички бискуп са седиштем у Ђакову у том тренутку Тома *de genere Scentemagych*, па се помен босанског епископа Василија, између осталог и због његовог имена, повезује или са Босанском или са Мачванском (Београдском) епископијом, која је, осим Моравичке и Дабарске, могла имати улогу у ширењу вере. Питање је и да ли у помену овог епископа треба тражити почетке касније Зворничке епископије или, пак, Сребреничке. Још раније се у литератури помиње и могућност да само име епископије није верно пренето, а као центар из кога је текло превођење босанских јеретика на православље узимала се у обзир и Сремска Митровица. В. Ћоровић, *Хисторија Босне*. Прва књига, Београд 1940, 212; М. Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд, 1985, 49–50, 55; J. Мргић, *Северна Босна*, 61, 194, 200, 373; E. Kapidžija, *Vjerska politika "sremskog kralja" Dragutina*, Historijska traganja 5 (2010) 187–202; И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016, 386–388; М. М. Поповић, *Стефан Драгутин и Римокатоличка црква*, Баштина 41 (2016) 77–99. Треба истаћи да се са титулом босанског католичког епископа у то време јавља и Бонифације, као епископ босанске провинције Славоније (*Bosoniensis prov. Schlavoniae*, 1289–1294), који је деловао у Констанци, односно Базелу. T. Živković – D. Kunčer, *Roger – The Forgotten Archbishop of Bar*, Историјски часопис 56 (2008) 199–202. Ипак, остаје питање – ако је Тома у Ђакову босански епископ те 1293. године, зашто се онда исте године јавља и Бонифације (и то у две варијанте, као епископ босанске провинције Славоније и босански епископ), макар и титуларно, јер би већ то указивало на постојање два паралелна босанска епископа у оквиру католичке цркве.

Придев *bascinense* јавља се, заиста, само у овом уговору, иако би се могао сматрати и метатетичком пермутацијом придева „бачки“ тј. *bacsinense*[81], док су се придеви *bassinense* и *bossinense* сретали и као алтернативни називи за епископије Мурано[82] и Бресаноне.[83]

Међутим, облик имена – Василије, изузетно некарактеристичан за католичко свештенство или монаштво, чињеница да се ради о преводу са српског језика (због чега би придев вероватно био конструисан од словенског топонима), те Драгутинова неспорна оданост православљу, коме је конфесионално припадао и центар његове државе, упућује на то да се заиста радило о епископу Српске цркве, а не римокатоличком прелату надлежном за неко друго подручје под његовом влашћу, нити, пак, о представнику тзв. Босанске цркве. То што је дотичном поверено вођство мисије, говори да се ради о лицу од Драгутиновог поверења и, вероватно, из његовог ужег окружења. Да ли је то заиста био „босански епископ“ или можда „мачвански“, „рашки“ или „браничевски“ (што је мање вероватно) или, пак, епископ неке сасвим треће дијецезе, остаје отворено питање. Док је Иларион Руварац мислио да се ради о босанском или мачванском епископу, а Јиречек, Радојчић и Ћоровић закључивали да се ради о босанском, дотле је Доминик Мандић сматрао да се ради о

[81] Слично звучи и придев који се односи на Бач – Bacsinensis, али се ту ради о архиепископији у Калочи и Бачу, са два седишта. У новијој историографији се сматра да то подручје није припадало држави краља Драгутина. Занимљиво је да је Драгутин био у сукобу са Калочком архиепископијом јер је преузео одређена њена *добра и права*, што се спомиње 1310. и 1312. Као посебан проблем у дефинисању северне границе Драгутинове земље јавља се различито тумачење области Маркије, која се у попису његових територија спомиње 1308. Тако се Маркија тумачи као назив за део Срема северно од Саве, али и за област Кучева и Браничева. Д. Лазаревић, *Територија краља Драгутина*, Гласник Историјског архива Ваљево 25 (1990) 12–14. Видети и: S. Andrić, *Samostan Svetog Križa u Frankavili (Manđelosu)*, Историјски часопис 52 (2005) 33–81; С. М. Ћирковић, *Земља Мачва*, 11–12; А. Узелац, *Под сенком Пса*, 40. О месту и улози Калочке архиепископије: И. Коматина, *Црква и држава*, 305, 321, 330, 340, 386. О римокатоличкој цркви у Срему видети: Đ. Bubalo – K. Mitrović – R. Radić, *Jurisdikcija katoličke crkve u Sremu*, Beograd 2010, 43–61.

[82] V. D'Avino, *Cenni storici sulle chiese arcivescovili, vescovili, e prelatizie (nulluis) del Regno delle Due Sicilie*, Napoli 1848, 419; L. Mezzadri – M. Tagliaferri – E. Guerriero, *Le diocesi d'Italia* 3, San Paolo 2008, 778.

[83] Такав случај је и са поменом *B. vescovo Bossinese,* који се помиње 1279. у архиву Венеције и чија идентификација је несигурна. T. Zazzeri, *Guido da Staggia, O.S.A. (†1289), secondo Generale dell'Ordine e Patriarca di Grado*, Analecta Augustiniana 45 (1982) 117–181.

старој сремској епископији *Bassiania* коју помиње цар Јустинијан у новели из 535. године и коју он повезује са католичком епископијом „пречанског Срема“ из 1229. године. Но, Мандићева теза је вероватно без основе, пошто присуство јасне свести о сукцесији старих, одавно пропалих дијецеза, није забележено ни код српског, ни код угарског клера.[84] Због ограниченог броја сачуваних аката црквених великодостојника, тешко је рећи да ли је девоција (израз „по милости Божјој“) уз име епископа који се јавља као формални аутор, проблематична. Такође, епископ је могао „еманирати“ положај краља Драгутина, као предводник краљевог посланства и особа која је имала право да се у његово име закуне.

[84] И. Руварац, *Краљице и царице српске*, Матица. Лист за књижевност и забаву III/17 (1868) 386–387 (Уп. И. Руварац, *Краљице и царице српске*, Зборник Илариона Руварца I, 13 – у Руварчевом зборнику, приређивач Никола Радојчић уклонио је дилему из изворног издања, па се за Василија децидно каже да је босански епископ); T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* III, Zagreb 1905, 305–306; К. Јиречек, *Историја Срба* I, Београд 1952, 190; В. Ћоровић, *Хистopија Босне*, 212; D. Mandić, *Državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*, Chicago–Rim 1978[2], 377.

Текст уговора*

|| Instrumento di matrimonio celebrato tra m(adonna) Costanza fia || di d(on) Michiel Morexini di d(on) Albertim, et il signor Vuladis||lao fiol dil signor Stephano re di Servia, ad instantia del ditto || d(on) Albertim, avunculo del signor Andreas Re di Hongaria || alqual re dapoi ditto signor Vul(a)dislao successe nel ditto regno.

|1| Nel nome del Padre e del Fiolo e del Spirito Santo, Amen. Io Vasilio |2| per la gratia de Dio episcopo bascinense (!)[85] et vacel (!) et servitor |3| dil signor re Stephano et Vido Bobalevich[86] da Ragusi, commessi |4| del signor re Stephano et dela signora regina Cathelina[87] et del |5| fiol lhoro (!)[88] signor Vuladislavo, a queste cose mandati et instructi, |6| prometemo et iuremo a nome dil s(ign)or re Stephano et dela |7| signora regina Catelina et del fiol lhoro (!) Vuladislavo, sopra |8| le lhoro (!) anime et sopra le nostre anime, al s(ign)or Albertin Morexini, |9| avunculo dil s(ign)or re ungarico, et a Michiel fiol di quello[89], che 'l signor |10| re Stephano et la signora Cathalina tolleno Costanza fiola |11| di Michiel per suo fiol Vuladislavo per legitima dona et che 'l s(ign) or |12| Vuladislavo, la tora per legitima dona[90] et secondo che ha par|13|lato el s(ign)or re Stephano con el re ungarico, se adempiano le |14| noze, id est che tolleno Constanza fiola di Michiel per Vuladislavo |15| fiol dil signor re Stephano, et etiam secondo che parlarano tra |16| lhoro (!) et nel termine che

* Текст је донет према Санудовом аутографу, као најстаријем примерку (M. Sanudo, *Le Vite dei Dogi*, 319r).

85 Тако и у: *Genealogie Barbaro*, 334; Barbaro, *Discendenze patrizie*, 214r; *Memorie storiche*, 60; *RIS* XXII, 771. Bassinense у: F. Nardi, *Tre documenti*, 15; Bossinense, вероватно самостално преправљено у: M. Wertner, *A középkori délszláv*, 64; idem, *Die königlichen Nemanjiden*, 569. Иначе, око ове речи се налази и мрља која је теоретски могла настати и услед некаквог преправљања.

86 Bobalevial у: F. Nardi, *Tre documenti*, 15 и Barbaro, *Discendenze patrizie*, 214r; Bobaleviel у: *Genealogie Barbaro*, 334 и *Memorie storiche*, 60.

87 Cattarina у: Barbaro, *Discendenze patrizie*, 214r; Catterina у: *Genealogie Barbaro*, 334 и *Memorie storiche*, 60; Caterina у: *RIS* XXII, 771.

88 Више о овом облику у Санудовим аутографима: F. Crifò, *I «Diarii» di Marin Sanudo (1496–1533): Sondaggi filologici e linguistici* (Beihefte zur Zeitschrift fur Romanische Philologie 393), Berlin–Boston 2016, 316–318.

89 Michiel di lui filio у: F. Nardi, *Tre documenti*, 15; Michiel figlio de quello у: Barbaro, *Discendenze patrizie*, 214r и *Memorie storiche*, 60.

90 moglie у: F. Nardi, *Tre documenti*, 15.

dirano, prometemo et iuramo |17| in li sancti evangelii et sopra la honorata † nel'anima |18| del signor re Stefano e dela signora regina Cathelina et del s(ign) or |19| Vuladislavo lhoro (!) fiolo et nele anime nostre, che i voleno il tutto |20| adempire e tener fermo in secula seculorum, amen.

|21| Item, che ancora confirmera tal cose el signor Stephano et la signora |22| regina Cathelina et el s(igno)r Vuladislavo de novo con jur(amen)to, |23| secondo nele preditte letere e descripto, et accio fussero scripte in servo |24| et in latino et sotto sigilade[91] furono consignate a nui. Et perche el fusse |25| dato fede a queste, secondo che son scripte di sora, havemo imposto ad |26| Anto(nio) nodaio, che le descriva in latino, et a Bratico prete dil signor |27| re, chel le descriva in servo, et ne facino scriptura patente et sigillata. |28| Queste cose furono fate in Venetia nel gran palazo dil s(ign)or Albertin Mo|29|rexini, al che furono testemonii m(isier) Brixa episcopo di Trieste et frate |30| Iaco di Roma dil hordine di predicatori, electo episcopo di Creta, et Ruzier |31| Morexini et Fiofio[92] Moroxini, et Zuan Paulo[93] dela Fontana da Ferara |32| et m(isier) Marco Michiel[94], et m(isier) Zanni Zen Venitiani. Questo ha scritto |33| Bratico[95] prete dil dicto s(ign)or re Stephano nel anno dela nativita dil S(ign)or |34| 1293, indictione VI[a]. Del mexe di avosto nel vigesimo quarto.

|| Et || di servo fu tradido in vulgar.

Превод уговора

Исправа о браку склопљеном између госпође Констанце, кћери господина Микелеа Морозинија, сина господина Албертина, и господина Владислава, сина Стефана, краља Србије, на иницијативу реченог господина Албертина, ујака господина Андрије, краља Угарске, а којег је краља касније у том краљевству наследио речени господин Владислав.

---

[91] le quali sigilate y: F. Nardi, *Tre documenti*, 16.

[92] Овде су слова јако задебљана, па је, можда, дошло до преправке из облика *Teofilo* који се сређе у свим другим рукописима.

[93] Gianpaolo y: *Memorie storiche*, 61 и *RIS* XXII, 772; Gio. Paolo y: F. Nardi, *Tre documenti*, 16; Gian Paolo y: M. P. Веснић, *Сумњива краљица*, 369 и *Genealogie Barbaro*, 334.

[94] Michieli y: F. Nardi, *Tre documenti*, 16; M. P. Веснић, *Сумњива краљица*, 369; *Genealogie Barbaro*, 334; *Memorie storiche*, 61.

[95] Abrasico y: *Genealogie Barbaro*, 334 и *RIS* XXII, 772; Abracito y: F. Nardi, *Tre documenti*, 16; Abavisto y: M. P. Веснић, *Сумњива краљица*, 369; Abaristo y: Barbaro, *Discendenze patrizie*, 214r; Abracico y: *Memorie storiche*, 61.

У име оца, сина и Светога духа, амин. Ја, Василије, Божјом милошћу епископ *bascinense* (?) и вазал и слуга господина краља Стефана, и Вито Бобаљевић из Дубровника, изасланици господина краља Стефана и госпође краљице Каталине и њиховог сина, господина Владислава, послати и овлашћени да свршимо ове ствари – обећавамо и заклињемо се у име господина краља Стефана и госпође краљице Каталине и њиховог сина Владислава, у њихове и у наше душе, господину Албертину Морозинију, ујаку господина краља угарског, и Микелеу, сину његовом [Албертиновом] – да краљ Стефан и госпођа Каталина, узимају Констанцу, ћерку Микелеа, за закониту жену своме сину Владиславу, и да ће је господин Владислав узети за своју закониту жену и, како су разговарали господин краљ Стефан и краљ угарски, остварiће се свадба, односно узеће Констанцу, ћерку Микелеа, за Владислава, сина господина краља Стефана, како се они договоре и у року који одреде; то обећавамо и заклињемо се, у Света јеванђеља и на Часном крсту, у душу господина краља Стефана, госпође краљице Каталине и господина Владислава, њиховог сина, и у наше душе, да ће они све наведено извршити и држати као необориво – у век векова, амин.

Затим, да ће наведено потврдити господин краљ Стефан и госпођа краљица Каталина и господин Владислав поновном заклетвом, како је написано у реченој исправи, састављеној стога на српском и латинском и нама предатој са доле причвршћеним печатом. И пошто је овој исправи поклоњено поверење, према ономе што је горе написано, наредили смо Антонију, нотару, да напише акт на латинском језику, а Братку, краљевом свештенику, да га напише на српском, и да од тога направе отворени лист и да га запечате. Ове су ствари биле учињене у Венецији, у великој палати господина Албертина, а сведоци су били: господин Брикције, бискуп Трста и фратар Ђакомо из Рима из реда проповедника, изабрани епископ Крита, и Руђеро Морозини и Теофило Морозини и Ђанпаоло де ла Фонтана из Ферараре и господин Марко Микиели и господин Ђовани Зено, Млечани. Ово је написао Братко, свештеник реченога господина краља Стефана, године од рођења Господњег 1293, индикта шестог, месеца августа, на 24. дан.

И са српског је преведено на народни језик.

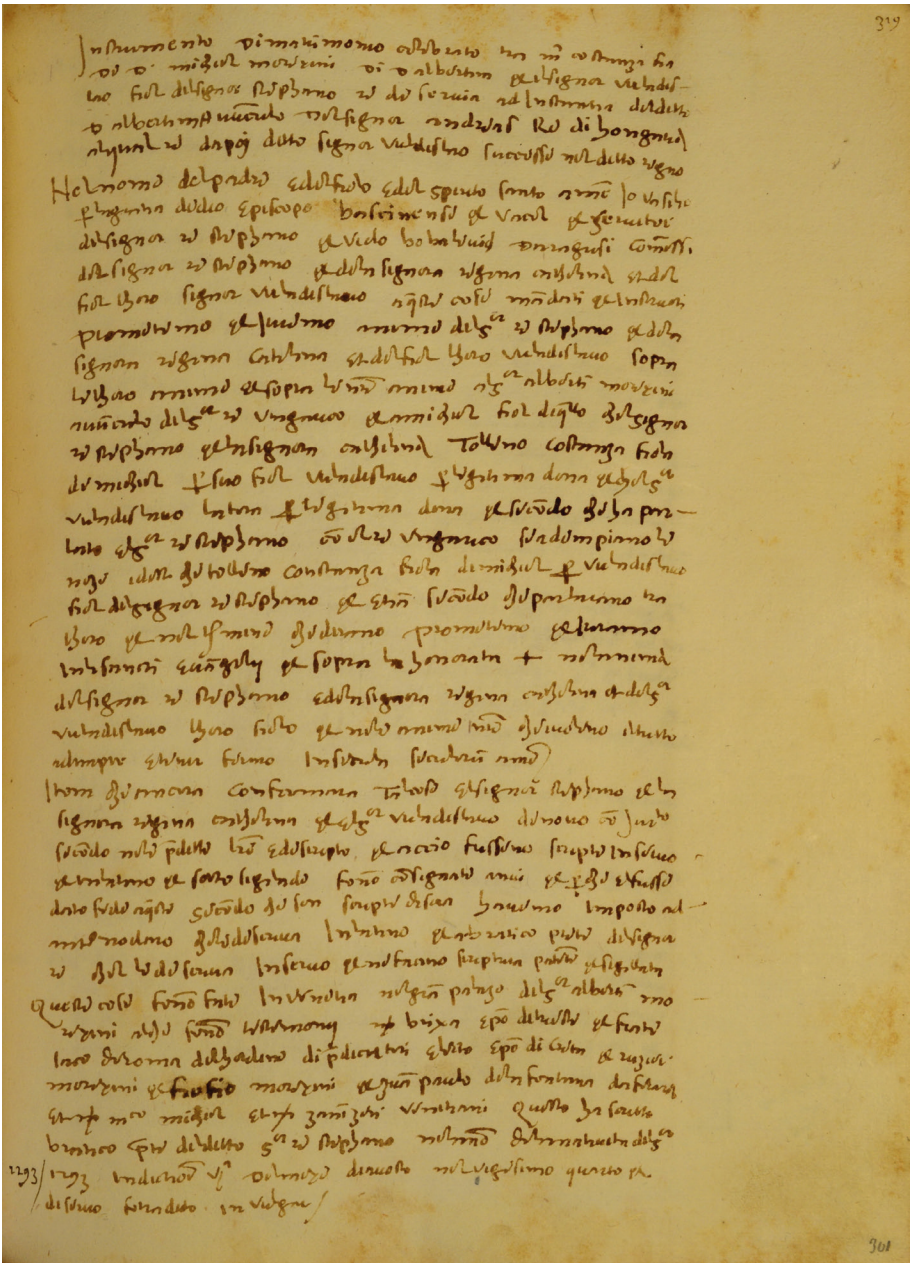

Marino Sanudo, Le Vite dei Dogi,
Biblioteca Nazionale Marciana, Ms. It., classe VII, 800 = 7151, 319r

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Archivio di Stato di Venezia
– Miscellanea codici, Storia veneta, *Genealogie Barbaro*, vol. V, b. 21.
Magyar Tudományos Akadémia. Budapest
– Kézirattár, 4976/7–8, Morosini V.

Библиотеке – Libraries

Biblioteca di Museo Correr. Venezia
– Barbaro M., *Discendenze patrizie*, Ms. Cicogna 2502.
– *Historia Maurocenorum venetorum procerum ab exordio gentis usque ad viventes optimates, Ms. Correr 1399*.
– *Memorie storiche appartenenti a Tommasina Morosini*, Ms. Gradenigo Dolfin 211.
Biblioteca Nazionale Marciana. Venezia
– Sanudo M., *Le Vite dei Dogi*, Ms. It., classe VII, 800 = 7151.
Österreichische Nationalbibliothek. Wien
– *Cronaca di Venezia di Donato Contarini* [*Cronaca Veneta dall'origine della città fino al 1433 di Donato Contarini]*, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, Handschriftensammlung, Cod. 6260.

Извори – Primary Sources

Arrighi A. M., *De vita et rebus gestis Francisci Mauroceni*, Patavii 1749.
Cicogna E. A., *Delle inscrizioni Veneziane* III, Venezia 1830.
Cittadini C., *Trattato della vera origine e del processo e nome della nostra Lingua, scritto in vulgar Sanese*, Venetia 1601.
Cornelio F., *Creta sacra sive de episcopis utriusque ritus graeci et latini in insula Cretae* II, Venetiis 1755.
Cronica di Venexia detta di Enrico Dandolo (origini–1362), eds. R. Pesce – A. Caracciolo Aricò, Venezia 2010.
Dolfin G., *Cronicha dela nobil cità de Venetia et dela sua provintia et destretto (origini–1458)*, tomo I, eds. A. Caracciolo Aricò – C. Frison, Venezia 2007.
Il codice Morosini. Il mondo visto da Venezia (1094–1433), I–IV, ed. A. Nanetti, Spoleto 2010.
Joppi V., A*ppendice ai Documenti Goriziani*, Archeografo Triestino, ossia raccolta di memorie, notizie e documenti per servire alla storia di Trieste, del Friuli e dell'Istria, nuova serie 19 (1893) [1894] 261–286.
Luccari G., *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa (Ragusa)*, Venetia 1605.
Lucius J., *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami 1666.
Monumenta Ragusina I, Zagrabiae 1879.
Nardi F., *Tre documenti della famiglia Morosini*, Padova 1840.
Pacifico P. A., *Cronica Veneta*, Venetia 1697.

Predelli R., *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia* I, Venezia 1876.
Ricci Brixianus J., *De bellis Germanicis libri decem...Aloysium Maurocenum, divi Marci procuratorem*, Venetiis 1649.
Sanudo il Giovane M., *Le Vite dei Dogi (1423–1474)*, I tomo (1423–1457), eds. A. Caracciolo Aricò – C. Frison, Venezia 1999.
Smičiklas T., *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* III, Zagreb 1905.
Smičiklas T., *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* VII, Zagreb 1909.
Stanojević S., *Bračni ugovor srpske kraljice Konstance*, Narodna Starina 4 (1923) 69–70.
Vitae ducum venetorum Italice scriptae ab origine Urbis, sive ab anno CCCCXXI. usque ad annum MCCCCXCIII. Auctore Marino Sanuto, Leonardi filio, Patricio Veneto, ed. L. A. Muratori, Rerum Italicarum Scriptores XXII, Milano 1733.
Wenzel G., *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* V, Pest 1864.
Wenzel G., *Magyar diplomacziai emlékek az Anjou-korból* I, Budapest 1874.
Zanetti G. F., *De nummis Regum Mysiae seu Rasciae, ad Venetos typos percussis commentariolum*, Venetiis 1705.
Архиепископ Данило II, *Животи краљева и архиепископа српских*, прир. Ђ. Даничић, Загреб 1866. [Arhiepiskop Danilo II, *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*, prir. Đ. Daničić, Zagreb 1866]
Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника, књ. 1, 1186–1321, прир. В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик, Београд 2011. [*Zbornik srednjovekovnih ćiriličkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika*, knj. 1, 1186–1321, prir. V. Mošin, S. Ćirković, D. Sindik, Beograd 2011]
Радонић Ј., *Дубровачка акта и повеље* I–1, Београд 1934. [Radonić J., *Dubrovačka akta i povelje* I–1, Beograd 1934]
Србскій лѣтописацъ изъ почетка XVIгъ столѣтія (прир. Я. Шафарикъ), Гласникъ Друштва српске словесности 5 (1853) 17–112. [*Srbskij lětopisac' iz' početka XVIg' stolětiya* (prir. J. Šafarik'), Glasnik' Društva srbske slovesnosti 5 (1853) 17–112]

Литература – Secondary Works

Andrić S., *Samostan Svetog Križa u Frankavili (Manđelosu)*, Историјски часопис 52 (2005) 33–81.
Borsari S., *Il dominio veneziano a Creta nel XIII secolo*, Napoli 1963.
Bubalo Đ. – Mitrović K. – Radić R., *Jurisdikcija katoličke crkve u Sremu*, Beograd 2010.
Crifò F., *I «Diarii» di Marin Sanudo (1496–1533): Sondaggi filologici e linguistici* (Beihefte zur Zeitschrift fur Romanische Philologie 393), Berlin–Boston 2016.
Čremošnik G., *Dubrovačka kancelarija do god. 1300. i najstarije knjige dubrovačke arhive*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 39 (1927) 231–253.
D'Avino V., *Cenni storici sulle chiese arcivescovili, vescovili, e prelatizie (nulluis) del Regno delle Due Sicilie*, Napoli 1848.
Dizionario Biografico degli Italiani 77, Roma 2012.
El puñal de Cristal, por Julio Lecomte. Traducción de C. Frontaura XL, La España IX/2348 (14.12.1856).
Kampuš I., *Prilog poznavanju poreznog sustava u Slavoniji u vrijeme Arpadovića*, Historijski zbornik 43 (1990) 287–315.
Kapidžija E., *Vjerska politika "sremskog kralja" Dragutina*, Historijska traganja 5 (2010) 187–202.
Kekez H., *Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prijestolju, od 1290. do 1309. godine*, Povijesni prilozi 35 (2008) 61–89.

Kirshner J., *Marriage, Dowry, and Citizenship in Late Medieval and Renaissance Italy*, Toronto 2015.

Kosztolnyik Z. J., *Did the Curia intervene in the struggle for the Hungarian throne during the 1290s?*, Régi és új peregrináció Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon – A III. Nemzetközi Hungarológiai kongresszuson Szeged, 1991, augusztus 12–16. elhangzott elöadások, Vol. I, Budapest 1993, 140–158.

Krstić A., *The Rival and the Vassal of Charles Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanjić*, Banatica 26 (2016) 33–51.

Kukuljević Sakcinski I., *Ilirske porodice u Mletačkom plemstvu*, Arkiv za pověstnicu jugoslavensku 1 (1851) 38–54.

Legge A. G., *Notes and Documents Relating to the Family of Da Lezze. An Heraldic, Historical, and Genealogical Study*, trans. J. A. Herbert, Norwich 1900.

Mandić D., *Državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*, Chicago–Rim 1978[2].

Margetić L., *Neka pitanja tzv. Zagrebačke kronike i Popisa biskupa*, Croatica Christiana Periodica 17/32 (1993) 1–16.

Mezzadri L. – Tagliaferri M. – Guerriero E., *Le diocesi d'Italia* 3, San Paolo 2008.

Musatti E., *La donna in Venezia*, Padua 1892.

Pandžić M., *Diplomatičko-povijesna analiza povelje hrvatsko-ugarskog kralja Andrije II (III) kojom se bribirskom knezu, hrvatskom banu Pavlu Šubiću podjeljuje nasljedno banstvo (1293 g.)*, Arhivski vjesnik 16 (1973) 327–360.

Raines D., *Alle origini dell'archivio politico del patriziato: la cronaca 'di consultazione' veneziana nei secoli XIV–XV*, Archivio Veneto V/150 (1998) 5–57.

Raines D., *Cooptazione, aggregazione e presenza al Maggior Consiglio: le casate del patriziato veneto, 1297–1797*, Storia di Venezia 1 (2003) 1–64.

Štefánik M., *The Morosinis in Hungary under King Andrew III and the two Versions of the death of the Queen of Hungary Tommasina*, Historický časopis – Historical Journal of the Institute of History of the SAS 56 (2008), Supplement, 3–15.

Tavernari P., *La Famiglia Fontana-Della Fontana da Ferrara a Modena. Mille anni di storia emiliana*, Modena 2017.

Tencajoli O. F., *Due Italiane Regine di Serbia*, Le Pagine della Dante 11/1–2 (1933) 7–11.

Tettoni L. – Saladini F., *Teatro araldico, ovvero Raccolta generale delle armi ed insegne gentilizie delle più illustri e nobili casate che esisterono un tempo e che tuttora fioriscono in tutta l'italia: illustrate con relative genealogico-storiche nozioni* III, Lodi 1843.

Tkalčić I. K., *Borbe naroda hrvatskoga za anžuvinsku kuću proti ugarskomu kralju Arpadovcu Andriji III*, Rad JAZU 34 (1876) 1–34.

Tomasin L., *Il volgare nella cancelleria veneziana fra Tre e Quattro-cento*, Medioevo letterario d'Italia 4 (2007) 69–89.

Tsougarakis N., *The Western Religious Orders in Medieval Greece*, Leeds 2008. (докторска дисертација у рукопису)

Violante T. M., *La Provincia Domenicana di Grecia*, Roma 1999.

Wertner M., *A középkori délszláv uralkodók genealogiai története*, Temesvár 1891.

Wertner M., *Die königlichen Nemanjiden. Beiträge zur Kenntnis der ung.-serbischen Beziehungen*, Ungarische Revue 12/8–9 (1892) 544–598.

Zanotto F., *Il Palazzo ducale di Venezia* IV, Venezia 1853.

Zazzeri T., *Guido da Staggia, O.S.A. (†1289), secondo Generale dell'Ordine e Patriarca di Grado*, Analecta Augustiniana 45 (1982) 117–181.

Бојић М., *Краљева јесен*, Српски књижевни гласник 8 (1912) 566–603. [Bojić M., *Kraljeva jesen*, Srpski književni glasnik 8 (1912) 566–603]

Веснић М. Р., *Сумњива краљица*, Нова искра 4/8, Београд 1902, 233, Нова искра 4/12, Београд 1902, 367–370. [Vesnić M. R., *Sumnjiva kraljica*, Nova iskra 4/8, Beograd 1902, 233, Nova iskra 4/12, Beograd 1902, 367–370]

Динић М., *Comes Constantinus*, Зборник радова Византолошког института 7 (1961) 1–11. [Dinić M., *Comes Constantinus*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 7 (1961) 1–11]

Динић М., *Однос између краља Милутина и Драгутина*, Зборник радова Византолошког института 3 (1955) 49–82. [Dinić M., *Odnos između kralja Milutina i Dragutina*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 3 (1955) 49–82]

Зечевић Н., *Први брак Леонарда III Токо*, Зборник радова Византолошког института 43 (2006) 155–173. [Zečević N., *Prvi brak Leonarda III Toko*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 43 (2006) 155–173]

Иванишевић В., *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001. [Ivanišević V., *Novčarstvo srednjovekovne Srbije*, Beograd 2001]

Историја српског народа I, ур. С. Ћирковић, Београд 1981. [*Istorija srpskog naroda* I, ur. S. Ćirković, Beograd 1981]

Јанковић М., *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд, 1985. [Janković M., *Episkopije i mitropolije srpske crkve u srednjem veku*, Beograd, 1985]

Јиречек К., *Историја Срба* I, Београд 1952. [Jireček K., *Istorija Srba* I, Beograd 1952]

Калић Ј., *Београд у средњем веку*, Београд 1967. [Kalić J., *Beograd u srednjem veku*, Beograd 1967]

Коматина И., *Ана Дандоло – прва српска краљица*, Зборник Матице српске за историју 89 (2014) 7–22. [Komatina I., *Ana Dandolo – prva srpska kraljica*, Zbornik Matice srpske za istoriju 89 (2014) 7–22]

Коматина И., *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016. [Komatina I., *Crkva i država u srpskim zemljama od XI do XIII veka*, Beograd 2016]

Лазаревић Д., *Територија краља Драгутина*, Гласник Историјског архива Ваљево 25 (1990) 5–26. [Lazarević D., *Teritorija kralja Dragutina*, Glasnik Istorijskog arhiva Valjevo 25 (1990) 5–26.]

Мргић Ј., *Северна Босна: 13–16. век*, Београд 2008. [Mrgić J., *Severna Bosna: 13–16. vek*, Beograd 2008.]

Одак М., *Иконографија и симболика представа на српском средњовековном новцу*, Београд 2015. (докторска дисертација у рукопису) [Odak M., *Ikonografija i simbolika predstava na srpskom srednjovekovnom novcu*, Beograd 2015. (doktorska disertacija u rukopisu)]

Поповић М. М., *Стефан Драгутин и Римокатоличка црква*, Баштина 41 (2016) 77–99. [Popović M. M., *Stefan Dragutin i Rimokatolička crkva*, Baština 41 (2016) 77–99]

Порчић Н., *Дипломатички обрасци средњовековних владарских докумената: српски пример*, Београд 2012. (докторска дисертација у рукопису) [Porčić N., *Diplomatički obrasci srednjovekovnih vladarskih dokumenata: srpski primer*, Beograd 2012. (doktorska disertacija u rukopisu)]

Порчић Н., *Писмо краља Владислава II дубровачком кнезу и општини*, Стари српски архив 1 (2002) 31–54. [Porčić N., *Pismo kralja Vladislava II dubrovačkom knezu i opštini*, Stari srpski arhiv 1 (2002) 31–54]

Радојчић С., *Одабрани чланци и студије 1933–1978*, Београд 1982. [Radojčić S., *Odabrani članci i studije 1933–1978*, Beograd 1982.]

Руварац И., *Краљице и царице српске*, Зборник Илариона Руварца I, Београд–Сремски Карловци 1934, 1–35. [Ruvarac I., *Kraljice i carice srpske*, Zbornik Ilariona Ruvarca I, Beograd–Sremski Karlovci 1934, 1–35]

Руварац И., *Краљице и царице српске*, Матица. Лист за књижевност и забаву III/17 (1868) 386–389. [Ruvarac I., *Kraljice i carice srpske*, Matica. List za književnost i zabavu III/17 (1868) 386–389]

Симић Н., *Једна историска нетачност у инскрипцији на портрету Констанце Морозини*, Историски гласник 3 (1954) 119–122. [Simić N., *Jedna istoriska netačnost u inskriipciji na portretu Konstance Morozini*, Istoriski glasnik 3 (1954) 119–122]

Тодић Б., *Српско сликарство у доба краља Милутина*, Београд 1998. [Todić B., *Srpsko slikarstvo u doba kralja Milutina*, Beograd 1998]

Ћирковић С., *Краљ Стефан Драгутин*, Рачански зборник 3, Бајина Башта 1998, 11–20. [Ćirković S., *Kralj Stefan Dragutin*, Račanski zbornik 3, Bajina Bašta 1998, 11–20]

Ћирковић С. М., *Земља Мачва и град Мачва*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 74 (2008) 3–20. [Ćirković S. M., *Zemlja Mačva i grad Mačva*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor 74 (2008) 3–20]

Ћоровић В., *Хисторија Босне*. Прва књига, Београд 1940. [Ćorović V., *Historija Bosne*. Prva knjiga, Beograd 1940]

Ћук Р., *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986. [Ćuk R., *Srbija i Venecija u XIII i XIV veku*, Beograd 1986]

Узелац А., *Под сенком Пса – Татари и јужнословенске земље у другој половини XIII века*, Београд 2015. [Uzelac A., *Pod senkom Psa – Tatari i južnoslovenske zemlje u drugoj polovini XIII veka*, Beograd 2015]

Фостиков А., *Жена – између врлине и греха*, Приватни живот у српским земљама средњег века, прир. С. Марјановић-Душанић – Д. Поповић, Београд 2004, 323–366. [Fostikov A., *Žena – između vrline i greha*, Privatni život u srpskim zemljama srednjeg veka, prir. S. Marjanović-Dušanić – D. Popović, Beograd 2004, 323–366]

Perillo F. S., *Le favolose genealogie serbe dela nobiltà meridionale italiana*, Глас САНУ 404 (2006) 149–162. [Perillo F. S., *Le favolose genealogie serbe dela nobiltà meridionale italiana*, Glas SANU 404 (2006) 149–162]

Живковић Т. – Кунчер Д., *Roger – The Forgotten Archbishop of Bar*, Историјски часопис 56 (2008) 191–209. [Živković T. – Kunčer D., *Roger – The Forgotten Archbishop of Bar*, Istorijski časopis 56 (2008) 191–209]

Aleksandra FOSTIKOV – Neven ISAILOVIĆ

THE BETROTHAL CONTRACT BETWEEN VLADISLAV II NEMANJIĆ AND CONSTANZA MOROSINI

Summary

The original of the betrothal contract between Vladislav (II) Nemanjić and Constanza Morosini, written in Serbian and Latin, has not been found since, at least, 18th century. The document was, however, published several times on the basis of various copies, all of which stemmed from the same source – a translation from Serbian into Old Italian vernacular. It represents the only surviving documentary evidence of this (pre)marital union of the Serbian dynasty and the Venetian patrician family of Morosini, linked directly to the Hungarian dynasty of the Árpáds. It is also considered to be the document that contains the first mention of the Serb orthodox bishopric of Bosnia. However, the identification of that bishopric is still elusive which makes it a subject of open debates in historiography. The Old Italian translation of the contract is currently to be found in at least four known manuscripts, all of which are kept in Venice. This article discusses the preserved copies and their mutual links, Italian tradition concerning the personality of Constanza Morosini, historical background of the contract and the relevance and validity of the data contained in it. It also gives the analysis of the inner structure of the document and critical edition (with translation in modern Serbian language) based on the earliest extant copy – the autograph of Marino Sanudo the Younger (the first book of his work *The Lifes of Doges*).

Keywords: Vladislav II Nemanjić, Constanza Morosini, Andrew III Árpád of Hungary, Serbia, Hungary, Venice, betrothal contract, middle ages.

Чланак примљен: 30. 03. 2018.
Чланак коначно прихваћен за објављивање: 29. 08. 2018